

TRYS LATVIŲ SAKMIŲ TOMAI INTERNETE VOKIŠKAI

Nuo 2013 metų Latvių tautosakos archyvo (LFK¹) svetainėje prieinama nauja duomenų bazė. Adresu www.lfk.lv/pasakas pateikiama daugiau kaip 3650 latvių sakmių lygiagrečiai latvių ir vokiečių kalbomis. Tai didžiausios latvių sakytinės tautosakos publikacijos – P. Šmito sudaryto 15 tomų rinkinio *Latviešu pasakas un teikas (Latvių pasakos ir sakmės, 1925–1937, toliau LPT²)* – trys pastarieji tomai (pirmieji 12 tomų – pasakos). Vokiško teksto pagrindas yra LPT vertimas, turimas Getingeno mokslų akademijos darbo grupės (*Arbeitsstelle*) „Pasakų enciklopedija“ („Enzyklopädie des Märchens“, toliau EM³), kuri nuo 1977 metų leidžia didžiausią pasaulyje lyginamojo istorinio tyrinėjimo enciklopediją. Šalia dvikalbio teksto duomenų bazėje yra žinių apie sakmių rinkėjus, pateikėjus, užrašymo vietą, ankstesnes publikacijas, suteikiama galimybė tekstus grupuoti pagal šiuos požymius, taip pat

- 1 LFK – Latviešu folkloras krātuve. Tai Latvijos universiteto agentūros „Literatūros, folkloro ir meno institutas“ padalinys, įsteigtas 1924 m.; archyve yra apie tris milijonus tautosakos vienetų.
- 2 LPT – P. Šmits. *Latviešu pasakas un teikas*, 1.–15. sēj., Rīga, 1925–1937; 2-asis leidimas: *Latviešu tautas teikas un pasakas*, ed. H. Biezais, Waverly, Iowa, 1962–1970, prieiga per internetą: <<http://valoda.aialab.lv/folklor/pasakas>>.
- 3 EM – Getingeno mokslų akademijos darbo grupė „Enzyklopädie des Märchens“: <http://www.user.gwdg.de/~enzmaer/>.

naudotis žodžių ir žodžių junginių paieška. Yra ir trumpas įvadas trimis kalbomis – apie P. Šmitą, LPT, vertimų ir duomenų bazės sukūrimo istoriją.

Lyginamieji tyrinėjimai, nors ir kelio mis dešimtims metų pavėluotai, gali naudotis reprezentacine latvių sakmių rinktine, apimančia visus tradicinių sakmių teminius skyrius ir pateikiančia didelę variantų įvairovę. Šios sakmės puikiai parodo Europos XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje su „prietarais“ ir mitologine bei istorine atmintimi susijusių pasakojimų visumą, kiek jų užrašyta Latvijoje – aplinkoje, kur knygoje išspausdintų sakmių įtaka neabejotinai menkesnė nei daugelyje kitų Europos vietų. Sakmės sąlygiškai padalytos į tris grupes – etimologinės (pasaulio sukūrimas, Dievas ir Velnias ir kt.), mitologinės, arba demonologinės (naminiai, aitvaras, velnias, mirusiųjų dvasios ir vaiduokliai, pinigai, slogutis, klaidinimas, užkasti pinigai, vilkantai, burtininkai, raganos ir kt.), ir istorinės.

Kokia šio projekto istorija ir priešistorė?

Latvių pasakas užrašinėti apie 1855 metus pradėjo Latvijos dvasininkas vokiecis Augustas Bylenšteinas, intensyviau – nuo 1865 metų. 1869 m. platų tautosakos rinkimo judėjimą pradėjo organizuoti Fricis Bryvzemniekas, įtraukdamas ir daugelį latvių. Nedidelę surinktosios medžiagos dalį, daugiausia sakmes, išverstas į rusų kalbą, jis paskelbė 1887 metais. Apie 1883 metus žmonių pasakojimus Džūkstėje ėmė rinkti „latvių pasakų tėvas“ Ansas Lerchis-Puškaitis. 1891 m. jis paskelbė pirmuosius tris

tomus beveik vien savo paties užrašytos medžiagos. Tada savo rankraščius jam patikėjo minėtieji ir dar daugelis kitų rinkėjų. Į *Latvių tautos sakmių ir pasakų* VII tomą (1903 m.; tomo antra pusė dėl parengėjo mirties liko nepaskelbta, bet ji įeina į LPT) jis įtraukė ir iki tol spaudoje bei nedidelėmis atskiromis knygelėmis pasirodžiusius tekstus. Tačiau A. Lerchio-Puškaitičio rinkinys, apimantis daugiau nei 6500 tekstų, netapo reikšmingiausiu nacionaliniu šios tautosakos srities leidiniu, gal ir todėl, kad medžiaga čia nebuvo pateikta sistemškai. Tokiu leidiniu tapo kinų filologijos specialisto, kalbininko ir folklorininko Pėterio Šmito (1869–1938) parengtos LPT, turinčios 7895 tekstus (autorius skaičiavimu; atimesti komentaruose esantys tekstai), iš viso 7630 puslapių – beveik kiekvienas tomas turi per 500 puslapių. Emigracijoje gyvenančių latvių labai 1962–1970 m. išėjo antras LPT leidimas, fotografiškai identiškas pirmajam (tačiau kitu pavadinimu – tokiau kaip A. Lerchio-Puškaitičio rinkinio), papildytas senosios latvių religijos tyrinėtojo Haraldo Biezajo (Biezais) pratarne ir jo gyvenimo draugės Lienės Neilandės sudarytu motyvų katalogu. Kaip tik šis leidinys ir yra daugelio valstybių didžiosiose bibliotekose.

1994 m. pavasarį ir rudenį, kaip DFG⁴ ir DAAD⁵ stipendiatas, šio straipsnio autorius susipažino su liaudies pasakojimų centru Vokietijoje. Keletą savaitių praleidau Getingene, kur yra *Seminar für Volkskunde* ir EM redakcija. Vieną dieną prof. Hansas Jorgas Utheris (Hans-Jörg Uther), tada – vienas iš EM redaktorių⁶ – mane nuvedė į

gretimame pastate esantį EM archyvą. Keletas pusrūsio kambarių buvo prikrauti žalių kartoninių dėžių su medžiaga lyginamajam pasakų tyrinėjimui – įvairių tautų pasakų vertimai į vokiečių kalbą, kiekvieno pasakų tipo tekstai ir t. t. Daugiausia vertimų – 33 dėžės, iš viso daugiau kaip 10 tūkstančių A4 formato mašinraščio lapų – buvo su užrašu „Šmitas“ ir tomų numeriais. Įsitikinau, kad tai viso LPT leidinio vertimas į vokiečių kalbą (išskyrus tik I tomo įvadą). Ne iš karto suvokiau, jog tai yra apskritai didžiausias latvių tautosakos vertimas į kitą kalbą! O apie šį vertimą nežinojo nei latvių pasakų tyrinėtojai, nei gausi latvių emigrantų bendrija Vokietijoje...

2003 metų pavasarį, gavęs stipendiją vienam mėnesiui, dar kartą nuvykau į Getingeną, norėdamas išsiaiškinti vertimo kilmę ir gauti leidimą jį paskelbti internete. EM tokio leidimo suteikti negalėjo, kol nebuvo žinoma, kam priklauso vertimo autorinės teisės, kas jį finansavo ir t. t. Reikėjo išsamių tiek latvių, tiek vokiečių folkloristikos istorijos žinių, teko susisiekti su įvairiuose archyvuose dirbančiais specialistais ir kt. EM archyvo būta keliuose miestuose, dokumentacija, atskleidžianti, kokiu metu galėjo rasti vertimas, buvo iš dalies dingusi; rinkinio rankraštinis įrašus iššifruoti padėjo kolegos iš EM, palengvino ir tų rankraščių savininkų įrašai EM bibliotekai dovanotose knygose...

Šio vertimo radimosi istorija hipotetiškai galėjo būti tokia (apie tai esu rašęs smulkiau⁷). Mašinraščiai dėžėse yra dvejiopai. Vieni, apie 30 procentų viso fondo,

4 DFG – Deutsche Forschungsgemeinschaft (Vokiečių tyrėjų draugija): <http://www.dfg.de/>

5 DAAD – Deutscher Akademischer Austauschdienst (Vokiečių akademinė mainų tarnyba): <https://www.daad.de/>

6 Jis yra ir tarptautinio pasakų tipų katalogo trečiosios redakcijos autorius, žr. biografiją ir bibliogra-

fiją: <http://wwwuser.gwdg.de/~enzmaer/hansjorguther.html>

7 Guntis Pakalns. P. Šmita „Latviešu tautas pasaku un teiku“ tulkojums vāciski – vēsture un digitālā publikācija, in: *Meklējumi un atradumi 2005: Rakstu krājums*, sast. I. Daukste-Silasproģe, Rīga, 2005, p. 145–161.

akivaizdžiai yra senesni, jų kopijos prastos kokybės, yra sunkiai išskaitomų vietų – daugiausia tai tekstų iš A. Lerchio-Puškaičio rinkinio vertimai, su ranka rašytomis vėlesnėmis nuorodomis į LPT, nes vertimo metu LPT dar nebuvo paskelbtos. Prieš pat Antrąjį pasaulinį karą ar netrukus po jo Vokiečių liaudies pasakojimų centrinis archyvas, tada buvęs Marburge, esąs pirkęs apie 3000 puslapių latvių pasakų vertimo rankraštį iš Latvijos vokiečio prof. Maxo Böhmo⁸. M. Böhmas (Maximilian Roland Boehm)⁹ yra vokiškai išleidęs latvių¹⁰, o vėliau latvių ir lietuvių pasakų knygu¹¹. Įvadiniuose šių knygų straipsniuose jis pabrėžė, jog ir Oskaro Dähnhardto rinkinyje *Natursagen* (1907–1912) esančios 85 jo išverstos sakmės. Labai galimas dalykas, jog tai jo versti ar jo užsakymu versti tekstai. Likusios LPT medžiagos vertimas yra naujesnis. To priežastis galėjo būti antras LPT leidimas (1962–1970) – EM archyve yra šio leidimo tomų su įrašais, mininčiais vertimą. Rankraštyje trijose vietose pavyko rasti nuorodas į vertėją – *Frau Sander*; yra ir žinių, kad šis didelės apimties vertimas galėjo būti baigtas apie 1973 metus. Kalbos analizė rodo, jog vertėjo gimtoji kalba buvo ne vokiečių, o latvių¹².

8 Gottfried Hensen. *Deutsche Volkserzählungen aus dem Osten*, Münster, 1963, p. 6.

9 Biografinės žinios: <http://www.bbl-digital.de/eintrag/Boehm-Maximilian-Roland-1859-1944/>

10 *Lettsche Schwänke und verwandte Volkserzählungen, aus dem Lettschen übersetzt und mit Anmerkungen versehen von Prof. Max Böhm, Oberlehrer am Gymnasium Gebweiler*, Reval, 1911, 125 p.

11 Max Boehm, Franz Specht. *Lettsisch-Litauische Volksmärchen, (Märchen der Weltliteratur, Bd. 27)*, Jena, 1924, 334 p.

12 EM archyve dar esama 296 p. mašinosraščio, kurį sudaro trumpi LPT pasakų (t. 1–12) turinio atpasakojimai; ten nemažai yra nuorodų, jog visas teksto vertimas esąs tokiame ir tokiame aplanke. Šie pasakų konspektai ir jau išverstos medžiagos peržiūra galėjo būti atlikta tuo pačiu metu ar tik

2003 m. rudenį EM leidėjas Rolfas Wilhelmas Brednichas leido pasakų vertimų skaitmeninti ir skelbti internete, aišku, nepažeidžiant autorių teisių ir su nuorodomis į EM archyvą. Nusprendžiau skaitmeninimą pradėti sakmių tomiais – jų tekstai trumpesni, mažiau senųjų, sunkiai įskaitomų mašinosraščių ir greičiau įmanoma pasiekti rezultata, paskelbiant žanro vienijamą rinkinio dalį. Be to, latvių sakmių į kitas kalbas versta mažiau nei pasakų. Darbas buvo organizuotas taip. EM atsiųsdavo paštu kopijas popieriaus lapų pavidalu. Bendradarbiaujant su Latvijos universiteto Matematikos ir informatikos institutu (jis jau 1998 metais buvo LPT paskelbęs internete¹³, ten tuo metu dirbo Sanita Bėrzinia-Reinsonė (Bėrziņa-Reinsonė), vadovavusi projektui), tekstai buvo skenuojami ir apdorojami teksto atpažinimo (OCR) programomis. Tada vokiečių kalbą mokantys studentai juos skaitydavo ir taisydavo techniniu atžvilgiu – taip pat ir įrašant neatpažintas vietas. Deja, darbas į priekį ėjo labai lėtai, nes finansavimą pavyko gauti tik iš nedidelių Valstybės kultūros kapitalo projektų konkursinių išteklių.

2012 metų pradžioje projektą parėmė Baltijos šalių–Vokietijos aukštųjų mokyklų biuras¹⁴. Tai leido parengti duomenų bazės skaitmeninimo programą (Ilmaras Poikanas), atlikti likusius techninius darbus, taip pat ir pateikėjų, rinkėjų, užrašymo vietų ir ankstesnių publikacijų aprašo suvienodinimą (S. Bėrzinia-Reinsonė ir kt.) ir ištaisyti klaidas latviškame tekste (Kristynė Pokratniece ir kt.). Didžiausias bei sudėtingiausias darbas buvo kalbinis ir mokslinis re-

.....
kiek vėliau kaip ir senojo vertimo nuorašai – tai liudytų panašaus formato popierius ir mašinosraščio stilius. Nežinoma, kas atliko tą darbą.

13 <http://valoda.ailab.lv/folklor/pasakas/>

14 <http://www.hochschulkontor.lv/de/projekte/projekte-2012>

dagavimas – specialistas, kuriam vokiečių kalba gimtoji arba kuris yra germanistas, turėjo suredaguoti tekstą ne vien stilistiškai ir pagal dabartines rašybos normas, bet jį parengti ir etnografinės terminijos atžvilgiu – vertime yra daug žodžių ir senų laikų gyvenimo realijų, dabartinėje vokiečių kalboje nebeturimų; be to, ne visada tinkamai buvo išversti Latvijos vietovių pavadinimai, asmenvardžiai, mitinių būtybių pavadinimai ir t. t. Tą darbą apsiėmė Austris Grasis, baltų kalbų dėstytojas Bonos universiteto Lingvistikos institute (1972–2007). Įsitraukė ir buvęs jo studentas, žurnalistas Udo Bongartzas¹⁵.

Lygiagrečių latviško ir vokiško pasakų bei sakmių tekstų duomenų bazė skirta ne vien įvairių šakų mokslininkams. Ja tinka naudotis kalbų mokymuisi, kultūriniais kontaktams, lokalinės istorijos tyrimams, ji turėtų dominti vertėjus, žurnalistus, rašytojus ir kt. Automatinio teksto vertimo programos šiuos tekstus iš vokiečių kalbos į anglų ir kitas didžiąsias pasaulio kalbas verčia kokybiškiau, jie geriau suprantami, negu verstieji iš latvių kalbos – taigi duomenų bazė iš esmės nėra tik dvikalbė. Įdomus jos papildymas būtų ir LPT rankraštis, esantis Latvių tautosakos archyve, – čia matyti gausybė įvairių taisyčių, braukymų ir papildymų¹⁶.

Šiuo metu nežinoma, ar pavyks šį skaitmeninimo projektą tęsti – susidomėjimas

juo Latvijoje nedidelis, be to, pasak H. J. Utherio informacijos, artimiausiais mėnesiais bus išleistas paskutinis EM tomas, ir EM grupė bus panaikinta ar radikaliai pertvarkyta. Tad skaitykime tai, kas prieinama, – daugelis šių sakmių yra reti pasakojimo meno brangakmeniai.

Guntis Pakalns

Iš latvių k. vertė *Lilija Kudirkienė*

TREČIASIS VISOS RUSIJOS FOLKLORISTŲ KONGRESAS

Vasario 3–7 dienomis Maskvos užmiestyje, Voronove, buvo surengtas Trečiasis visos Rusijos folkloristų kongresas (*Третий Всероссийский конгресс фольклористов*). Šiuos kongresus rengia Rusijos Federacijos kultūros ministerijai priklausantis Valstybinis respublikinis rusų folkloro centras, savo darbine aplinka panašus į Lietuvos liaudies kultūros centrą Vilniuje. Jis įsikūręs nedideliame, bet jaukiame, beveik pačiame Maskvos centre esančiame pastatėlyje (*Турчанинов пер. 6*). Darbuotojų ten nedaug, tad suorganizuoti šį renginį jiems yra tikras iššūkis. Tokie solidūs folkloristų forumai vyksta kas ketveri metai, juose dalyvauja šimtai pranešėjų, rengiami labiausiai nusipelnusių folkloro ansamblių koncertai, vyksta folkloro leidinių pristatymai, kūrybiniai kultūros paveldo vakarai, praktiniai tradicinės choreografijos mokymai.

Paraiškų dalyvauti šiųmečiame kongrese rengėjai gavo daugiau kaip šešis šimtus. Jo programoje (jos apimtis net 80 puslapių...) buvo numatyti 483 moksliniai pranešimai, išskaidyti į 31 (!) teminę darbo grupę – sekciją. Vadinasi, ne tiek jau ir daug pranešimų buvo galima spėti išgirsti, o apsispręsti, kurios sekcijos auditorijoje

.....
15 Jis paskelbė ir keletą šio projekto rezultatų aprašymų vokiškai: <http://www.lettische-presseschau.de/kultur/5-kulturnachschlag/739-2014-02-05-20-09-09>

16 Guntis Pakalns. Kā Pēteris Šmits rediģējis „Latviešu pasaku un teiku“ tekstus, in: I. Saleniece (atb. red.), *Vēsture: Avoti un cilvēki: Proceedings of the 23rd International Scientific Readings of the Faculty of Humanities. History XVII*, Daugavpils, 2014, p. 295–303: http://du.lv/files/000/008/985/Vesture_Avoti_un_cilveki_XVII_2014.pdf?1391593643

atsirasti reikiamu momentu, taip pat buvo labai nelengva.

Nors kongresas buvo įvardytas ne kaip tarptautinis, o vien tik Rusijos mokslinis renginys, jame dalyvavo didelis būrys ir užsienio folkloristų. Programos duomenimis, Rusijos kolegas turėjo galimybę pasveikinti 17 Ukrainos, 9 Estijos, 7 Baltarusijos, po 4 Abchazijos, Italijos, Lenkijos, po 3 Japonijos, JAV, Kazachstano, po 2 Azerbaidžano, Bulgarijos, Jungtinės Karalystės, Latvijos, Vokietijos ir po 1 Belgijos, Kanados, Kroatijos, Moldovos, Olandijos, Prancūzijos, Švedijos, Uzbekistano etninės kultūros tyrėjai ir puoselėtojai. Kiek jų iš tikrųjų atvyko ir pateikė savo pranešimus, per tokią gausybę vienu metu vykusių sesijų sužinoti nebuvo įmanoma. Programoje buvo įrašyti ir šeši Lietuvos mokslininkai. Susitikome keturiese: dr. Gvidas Vilys (Panevėžio muzikos mokykla), prof. dr. Jonas Mardosa (LEU Istorijos fakulteto Baltų proistorės katedra), doc. dr. Lina Petrošienė ir prof. dr. Rimantas Sliužinskas (abu iš KU Humanitarinių mokslų fakulteto Baltistikos centro). G. Vilys skaitė pranešimą apie folklorinio šokio atkūrimo metodus Lietuvoje, J. Mardosa pasidalijo mintimis apie kolūkinio kaimo folklorą (1950–1960 m.), o L. Petrošienė pristatė Žemaitijos krašto Užgavėnių persirengėlių – elgetų giesmes. Šių eilučių autorius buvo „išprovokuotas“ pateikti du pranešimus: apie rusų, ukrainiečių, baltarusių, totorių ir kitų tautinių bendrijų folklorinio gyvenimo realijas šiuolaikinėje Klaipėdoje ir apie religinių giesmių tekstus istorinių šio krašto liuteronų kapinaičių antkapiniuose paminkluose.

Tiek skaitant pranešimus, tiek po jų vykusiose diskusijose buvo aptarta daugybė folkloro mokslinių tyrimų bei jo tradicijų tąšos problemų. Buvo pažymima, kad šiuo metu folklorinis sąjūdis yra aktyvus dau-

gelyje Rusijos regionų, kartu vykdoma ir plati folklorinės medžiagos rinkimo, jos saugojimo ir mokslinio tyrimo programa. Visa tai yra decentralizuota ir kaupiama ne vien Maskvoje, bet ir Novosibirske, Sankt Peterburge, Astrachanėje, Voroneže, Volgograde, Nižnij Novgorode, Permėje, Kazanėje, Kurske, Uljanovske, Tverėje, Tomske... netgi Jakutske ir Chabarovske. Daugelyje šalies universitetų yra dėstomi regiono etninės kultūros dalykai, studentai dalyvauja folklorinėse ir etnografinėse ekspedicijose, jose užfiksuota medžiaga kaupiama vietiniuose etnografinės medžiagos archyvuose. Šia tema leidžiama gana daug regioninių periodinių mokslo leidinių, skelbiami solidūs folkloro rinkiniai, leidžiamos skaitmeninės vaizdo ir garso plokštelės, monografijos, regionų etninės kultūros palikimo apraiškų tyrimo studijos. Rusų folkloro centre nuo 1994 metų tęsiamas publikavimas ir vieno pirmųjų tradicinės kultūros periodinių leidinių *Живая старина*, kurio ištakos siekia dar Rusų geografijos draugijos (*Российское географическое общество*) laikus (buvo leidžiamas 1890–1917 m.).

Bendrėsios problematikos ir teoriniams folkloro tyrimų klausimams aptarti buvo skirti net 102 pranešimai šiose sekcijose: „Muzikinis folkloras ir etnomuzikologija: problemos ir perspektyvos“ (25), „Folkloristikos mokslo istorija“ (19), „Folkloras ir autorinė kūryba“ (22), „Folklorinės tradicijos aktualizavimo problemos“ (12), „Folkloras ir etninė istorija“ (15), „Folkloras: bendrosios žinios, bendri pojūčiai, bendra svarba“ (9). Regioninės ir lokalsios folkloro tradicijos tyrimų tema taip pat pateiktas nemažas pluoštas pranešimų – net šešiasdešimt vienas. Jie buvo skaitomi sekcijose „Šiuolaikiniai lokalių tradicijų ir kultūrų tyrimai“ (21), „Etnokultūrinės erdvės sukūrimas šiuolaikiniame pasauly-

je“, „Folkloras ir regioninių paribių meninės apraiškos bei jų tarpusavio sąveikos“ (po 14), „Tradicinė kultūra tarpdinių kontaktų kontekste“ (12). Sakytinės tautosakos tyrimams buvo skirta iš viso 60 pranešimų. Vien sekcijos „Ne pasakų folklorinės prozos tyrimai“ programoje nurodyti 29 pranešimai. Panaši problematika atsispindėjo ir sekcijų „Pasakų tradicijų problematikos tyrimai ir jų perspektyvos“ (19), „Pasakojamieji tekstai ir liaudies etika“ (12) pranešimuose.

Daug dėmesio buvo skirta moksliniams pranešimams tautodailės ir amatų tematika. Gausiausia pranešėjų skaičiumi (net 55) buvo sekcija „Tautodailė ir amatai šiuolaikiniame pasaulyje“. Tai rodo neabejotiną šios temos populiarumą nūdienos Rusijos folkloriniame bei visame etnokultūriniame gyvenime. Konkrečius muzikinio folkloro klausimus aptarinėjo trys kongreso darbo grupės (iš viso 39 pranešimai). Esminio dėmesio čia susilaukė dainuojamojo folkloro problematika. Sekcijose „Rusijos epo palikimas“ ir „Liaudies daina tarpdalykinių tyrimų kontekste“ buvo pateikta po 17 pranešimų. Instrumentinės muzikos klausimai buvo gvildinti sekcijoje „Balaika: praeitis ir dabartis“ (5). Pranešimai apeiginio folkloro tematika skaityti trijose sekcijose: „Magiškos folkloro apraiškos“ (10), „Liaudies tikėjimai: oficialios doktrinos ir liaudinės jų apraiškos“ (15), „Žodis ir muzika apeiginiame folklore“ (9). Svarbi buvo ir tradicinės choreografijos tyrimų tema. Sekcijoje „Tradicinės choreografijos tyrimo ir perteikimo problemos“ buvo perskaityta 30 pranešimų. Šiuolaikinio folkloro apraiškų ir sklaidos aktualijoms buvo skirti 26 pranešimai; jie skaityti sekcijose „Šiuolaikinis folkloras“ (13) ir „Tradicinis folkloras XXI amžiuje“ (13). Folklorinės medžiagos saugojimo ir dokumentavimo klausimai diskutuoti ke-

turiolikoje pranešimų, paskirstytų per dvi sekcijas: „Folkloro archyvai“ (9) ir „Muziejus – tradicinės kultūros propaguotojas“ (5). Palyginti ne tokios populiaros buvo dar dvi tyrimų temos: „Etnokultūrinis auklėjimas: nuo vaikų darželio iki instituto“ (11) ir „Etnobiologija: tradicijos ir dabartis“ (15).

Keturis vakarus gausiai susirinkusiems kongreso dalyviams buvo pristatomi pastarųjų metų folkloristikos leidiniai – monografijos, straipsnių rinkiniai. Šia proga pasinaudojo ir klaipėdiečiai – L. Petrošienė, pristatiusi savo monografiją apie Užgavėnių persirengėlių dainuojamąjį folklorą, ir šių eilučių autorius, padovanojęs kongreso rengėjams savo monografijas apie lietuvių ir lenkų liaudies dainų sąsajas ir apie anhemitoniką lietuvių liaudies dainų melodikoje. Kiekvieną vakarą iki vėlumos vyko bendri tradicinės choreografijos praktiniai užsiėmimai. Atskirų Rusijos regionų folkloristai mokė vieni kitus savo krašto liaudies šokių subtilybių, šokėjams pritarė būrys armonikininkų, atstovaujančių vietinėms muzikavimo tradicijoms nuo Smolensko iki pat Kamčiatkos pakraščių. Tuo pat metu buvo rodomi geriausi folklorinės tematikos filmai, sukurti Iževsko, Minsko, Kirovo, Ufos, Maikopo apylinkėse ir iliustruojantys vietinių folkloro tradicijų tęstinumo formas.

Dar prieš prasidedant kongresui, jo rengėjai išleido šešiolikos mokslinių straipsnių rinkinį (*Навстречу Третьему Всероссийскому конгрессу фольклористов: Сборник научных статей*, Москва, 2013), kuriame pristatomas platus folkloristikos problemų spektras. Rinkinyje pateikiamas N. Chrenovo metodologinio pobūdžio straipsnis apie tradicinę kultūrą modernizacijos kontekste, išsami T. Volodzinovos pastarųjų metų baltarusių folkloristikos laimėjimų ir nuosmukių analizė, detali A. Brycnos

XXI a. ukrainiečių folkloristikos apžvalga, visų pirma atkreipiant dėmesį į tyrimų metodologijos ir ekspedicinio darbo metodikos problemas, O. Belovos straipsnis apie lingvistinių ir kultūrinių paribių folkloro tyrimus, suvokiant juos kaip regioninių tradicijų dialogą, ir kt. Tarptautinius folkloristų ryšius liudija T. de Graaf ir V. Denisovo išvalgos apie rusų ir olandų folkloristų tarptautinius lyginamųjų tyrimų projektus ir jų svarbą, išsaugant vietos gyventojų ir persikėlėlių kultūros paveldą atskiruose Rusijos Federacijos regionuose.

Praėjusio, 2010 metais vykusio Antrojo visos Rusijos folkloristų kongreso medžiaga buvo paskelbta keturiais tomiais (2011), į kuriuos sudėta šimto aštuonių pranešimų pagrindu parengti moksliniai straipsniai. Folkloro teorinių tyrimų kryptis bene ryškiausiai atspindi E. Safronovo straipsnis apie folklorinių tekstų individualaus variantiškumo ribų sampratą ir jam oponuojantis K. Maslinskio straipsnis apie beribius variantiškumo modelius folkloristikoje. Tam tikrus folkloro ir etnografijos tarpusavio santykio aspektus vykusiai iliustruoja I. Karpuchino straipsnis apie čiastuškas rusų vestuvinėse apeigose ir vestuves čiastuškos. Aktualūs straipsniai ir įvairių žanrų liaudies dainų, instrumentinės muzikos, tradicinės choreografijos, religinių giesmių, sakinio, vaikų folkloro, epinės tradicijos, amatų, tradicinės kultūros šiuolaikinių apraiškų, tautosakos rinkimo ir saugojimo, folkloro tarpdalykinių tyrimų tematika.

Dėl itin didelio informacijos srauto nelengva apibendrinti šio grandiozinio mokslinio ir metodinio forumo svarbą. Vis dėlto keletą dalykų reiktų paminėti. Pirmiausia, tai renginys, jau apimantis ne vien atskirų regionų ar vietinių tradicijų folkloro, bet ir gerokai platesnės temati-

kos tyrimus tiek teoriniais, tiek praktiniais aspektais. Kai kurie tyrimai (tautinės ir lokalinės tapatybės, kultūrų sankirtos ir jų tarpusavio sąveikos ir pan.) aiškiai peržengė klasikinės etnologijos ribas ir galėtų būti priskiriami kultūrinės antropologijos sričiai (pvz., I. Morozovo pranešimas „Lokaliųjų tradicijų ribos: tekstas, metatekstas, hipertekstas“, I. Vasiljevo – „Kubanės ukrainiečių asimiliacijos problemos: bendrieji ir individualūs atvejai“). Kita vertus, tai puiki galimybė atnaujinti asmeninius ir institucinius mokslinius kontaktus, susipažinti su reikšmingais kolegų darbais, aptarti galimas bendradarbiavimo formas tarptautiniuose moksliniuose projektuose, numatyti konkrečių lyginamųjų tyrimų perspektyvas.

Į kongresą susirinko gausus būrys garbaus amžiaus žymiausių Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos etninę kultūrą tiriančių mokslininkų (N. Almejeva, A. Baiburin, O. Belova, T. Varfolomejeva, N. Giliarova, V. Dobrovolskaja, E. Dorochova, A. Kabanov, V. Lapin, M. Lobanov ir kiti) ir plejada jaunųjų folkloristų ar etnologų, jau apsigynusių disertacijas ar dar tik jas rengiančių. Kaip įprasta, kongreso programoje ir pristatant pranešėjus sekcijose neminėti jokie moksliniai laipsniai ar pedagoginiai vardai. Tradicines dainas vakarais traukė ir ratelius ėjo taip pat visi vienodai...

Kongreso atidarymo iškilmėse ir jo metu buvo surengti ryškiausių folkloro atlikėjų – dainininkų, muzikantų, šokėjų – koncertai. Bene įspūdingiausias pasirodymas – trijų dešimtmečių savo kūrybinės veiklos (folklorinės medžiagos rinkimo ir jos sceninio perteikimo) jubiliejų švenčančio maskviečių folkloro kolektyvo *Народный праздник* beveik dviejų valandų muzikinis projektas *На грани*, pačių ansamblio narių Sumų, Gomelio,

Charkovo, Briansko, Belgorodo, Vologdos sričių (atkreipkime dėmesį, kad tai ne vien Rusija, bet ir Baltarusija, Ukraina) kaimuose užrašytomis liaudies dainomis scenoje perteikiantis visą moters gyvenimą – nuo gimimo iki karsto lentos... Scenoje skambėjo, kartais ir vienu metu, tiek autentiški folkloro įrašai, tiek juos įrašiusių ansamblių interpretacijos. Buvo parodyta ir daug dokumentinės vaizdo medžiagos.

Baigiamasis kongreso posėdis truko pustrėčios valandos. Jame kalbėję apie tris dešimtis šio renginio dalyvių vardijo opiausias savo darbo problemas, diskutavo apie tolesnes Rusijos folkloristikos mokslo tyrimų kryptis ir jų prioritetus. Daugelio kalbėjusiųjų esminė mintis buvo tokia pati, kaip ir prieš geras dvi ar tris dešimtis metų: greta mokslinių folkloro tyrimų būtina skubiai ir sistemingai fiksuoti nykstančias gyvojo folkloro apraiškas, visus sukauptus įrašus deramai aprašyti, inventorinti, padaryti prieinamus šių dienų folkloristams ir išsaugoti ateities kartoms.

Reikia teigiamai įvertinti kongreso rengėjų nuostatas būti atviriems ir geranoriškai nusiteikusiems visų šio iš esmės tarptautinio forumo dalyvių daugialypės mokslinės ir praktinės veiklos atžvilgiu. O mums svarbu ne tik pažinti ir išsaugoti savo tradicinės kultūros ištakas, bet ir nuolat domėtis apie būdingas šio proceso formas įvairiuose slavų šalių etniniuose regionuose. Bendradarbiavimas su tenykštėmis folkloro fiksavimo, saugojimo institucijomis ir mokslinio tyrimo įstaigomis sudaro prielaidas tolesniems lietuvių ir rusų, ukrainiečių ar baltarusių folkloro bei kitų etninės kultūros apraiškų lyginamiesiems tyrimams.

Rimantas Služinskas

ŠEŠTASIS PRIGIMTINĖS KULTŪROS SEMINARAS

Kovo 15–16 dienomis Užutrakyje įvyko šeštasis prigimtinės kultūros seminaras, kurio tema skelbė, jog šįsyk tyrėjų akiratyje – „ryšiai tarp gyvųjų ir mirusiųjų lietuvių prigimtinėje kultūroje“. Seminaro rengėjai kvietė pamąstyti, pasiaiškinti, kodėl lietuvių kultūroje tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių nėra griežtos atskirties, kas lemia, kad mirusiesiems, laidojimo ritualams ir atminties saugojimui skiriama tiek daug dėmesio, kokį santykių modelį tarp gyvųjų ir mirusiųjų išryškina archeologija, antropologija, istorija, tautosaka, lingvistika.

Seminarą pranešimu „Mirties žinojimas prigimtinėje kultūroje“ pradėjo prof. Viktorija Daujotytė, akcentavusi, jog laidotuvių ritualo tikslingumą galima siesti su prigimtinio žinojimu: „aukštuosius ritualus“ atlikdavo žyniai, dvasininkai, o „žemesniojo sluoksniu“ mirusiojo laidotuvėms pakakdavo ir ritualą išmanančio žmogaus. Bendruomenėje, pasak profesorės, niekas nebuvo (ir nėra) laisvas – kolektyvas žino, kaip ritualas turi būti atliekamas. Toks žinojimas gali būti traktuojamas kaip prievolė: „tu esi vienas iš mūsų; tau privaloma tai, kas privaloma ir kitiems.“ Profesorė išryškino šio žinojimo kryptingumą: tai žinios, kurias mirusieji suteikia gyviesiems; retrospektyvi kryptis – kai gyvieji teikia žinias mirusiesiems. Įmanoma ir trečioji pozicija, kai „iš savęs“ žinoma, kaip elgtis. Vis dėlto V. Daujotytė pabrėžė, jog pastaruoju metu galime jausti mažėjantį dėmesį mirusiųjų pasauliui.

Archeologas dr. Vyktintas Vaitkevičius pranešime „Gyvieji – mirusieji: žvilgsnis į pilkapius iš prigimtinės kultūros lauko“ gilinosi į lietuvių nekropolių ir gynybinių įtvirtinimų formų implikuojamas reikšmes. Pilkapiai, anot tyrėjo, vienijo gyvuosius

ir mirusiuosius. Svarbus paprotys apjuosti akmenimis pilkapį kito ir laikui bėgant buvo pakeistas apjuosimu duobėmis ar iškastais grioviais. Tai gali būti traktuojama kaip sakralios erdvės išskyrimas (senovės lietuvių namuose akmenimis būdavo apjuosiamas židinytis). Remdamasis archeologo Richardo Bradley'o, tyrinėjusio Didžiosios Britanijos ir kai kurias Europos ankstyvasias gyvenvietes, iškelta kvadratinės (stačiakampio) formos ir apskritimo priešprieša, kaip atspindinčia profaniškojo ir sakraliojo pasaulių opoziciją, V. Vaitkevičius parodė, jog ją galima pritaikyti ir baltų arealui. Pilkapių forma tiesiogiai koreliuoja su šventumu, o akmenų vainiku pabrėžiama tai, kas svarbu ir norima išsaugoti. V. Vaitkevičiaus nuomone, virš mirusiojo palaikų supilamas kalnas galėjęs reikšti laiką: gyvųjų atliekamame rituale vyko atidalijimas – praeities laidojimas, perkeliant mirusiojo palaikus į požeminį pasaulį. Taip įsteigtas pilkapis galėjo būti suvokiamas kaip sustabdytas laikas. Tyrėjas pažymėjo, jog šis pilkapių pylimo ir apjuosimo paprotys niekur nedingo, tik šiek tiek transformavosi – jo atitikmuo būtų kaimo kapinaitės ant kauprelių, apjuostos akmenų tvoromis.

Pranešimą „Pilkapių milžinai: protėvių kulto pėdsakais“ skaičiusi dr. Andra Simniškytė į pilkapynus žvelgė kaip į vietą, kurioje galėjo būti nustatomas / atkuriamas santykis su protėviais. Anot mokslininkės, kapas ir kūnas – archeologijos faktas, kuriuo žmogus virsta išėjęs iš sisteminio (gyvojo) konteksto. Mirusieji buvo laikomi sakralios bendruomenės nariais, o atminų metu, kai nuo palaidojimo praeina tam tikras laikas, mirusieji virsta protėviais, galinčiais kontaktuoti su gyvaisiais ir jiems padėti / kenkti. Archeologės teigimu, atmintis funkcionavo nenutrūkdama, o medžiaginė kultūra liudija jos suaktyvė-

jimus, pavyzdžiui, kai po kelių šimtų metų pertraukos pilkapynuose vėl pradedama laidoti XVI–XVIII amžiuje. Vis dėlto atmintis, kaip teigia A. Simniškytė, nėra lygu praeičiai. Genealoginiai ryšiai, kurie protėvyvei tolstant užsimiršta, yra susieti su vieta ir jos praeitimi.

Dr. Tomas Čelkis ir Vytautas Volungevičius pranešime „*Algirdo neatsimenu, atsimenu didįjį kunigaikštį Vytautą: XV–XVI a. atminties vietos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*“ išklė kolektvinės atminties problematiką. T. Čelkio teigimu, atminties vietos visuomenės sluoksniuose kūrėsi skirtingai: LDK valdančiojo elito sąmonė buvo paveikta rašto kultūros, tuo tarpu lokaliuose archajinėse bendruomenėse kūrėsi savita vietų atmintis. Atminties struktūras taip pat galėjo inicijuoti valstybė (pvz., vadinamoji Radvilų siena), o LDK gyventojų bendros atminties ribos – keliai, kalvos ir t. t. – buvo vadinami valdovų vardais.

Dr. Ramunė Bleizgienė į santykių su mirusiais bandė pažvelgti kaip į kultūros formą. Pranešime „Ryšiai su mirusiais: O. Pleirytės-Puidienės-Vaidilutės atvejis“ mokslininkė susitelkė į rašytojos biografiją ir kūrinius. O. Puidienė – policentrinė asmenybė, kuri lengvai gebėjo asimiliuoti *kitokybę*. Tai lėmė ir jos prisiimtoms ir sąmoningai kurtoms moteriškosios tapatybės pamatą – identifikaciją su ne-žmonėmis, t. y. vėlėmis.

Pirmąją seminaro dieną užbaigė „Sapnų vakaras“, kurį vedė Elona Ilgiuvienė. Jo metu buvo peržiūrėti ekspedicijų įrašai, kuriuose informantai kalbėjo apie įsimintiniausius ir reikšmingiausius sapnus, o vėliau savo patirtimis dalijosi ir seminaro dalyviai.

Kitos dienos rytą, nepaisant netikėtai kilusios pūgos, visi susirinko Senųjų Trakų piliavietėje. Pasivaikščiavimui po spėjamą Vytauto Didžiojo gimtinę vadovavo V. Vaitkevičius. Seminaro dalyviai apsilan-

kė ir Bedugnės kaime, kur neseniai buvo atkastas viduramžių degintinis kapinynas. Apie šioje vietoje vykusius archeologinius kasinėjimus ir jų ateities perspektyvas pasakojo archeologas, doktorantas Gediminas Petrauskas.

Antrosios dienos pranešimų sesija prasidėjo dr. Daivos Vaitkevičienės pranešimu „*Neduok, Dieve, svetur kaulus padėti: mirusiųjų susigrąžinimas iš Sibiro į Tėvynę*“. Tyrėja gilinosi į perlaidojimo reiškinių lietuvių prigimtinės kultūros, religijos ir mitologijos kontekste. 1989–1990 metais kilo didelė mirusiųjų kaulų susigrąžinimo iš Sibiro grupinių ir individualių ekspedicijų banga. Pasak autorės, ši reiškinių lėmė laidojimo vietos svarba ir gyvųjų prievolės mirusiesiems. D. Vaitkevičienė išskyrė tris laidojimo vietos aspektus: tėviškę – velionio gimtinę (plačiąja prasme tai ir Lietuvos žemė); giminės kapą (vietą, kurioje palaidoti artimieji); kapo vietos ir namų sąsają (kapinės kuo arčiau namų svarbios ryšiams, besiformuojantiems po palaidojimo). Seniau buvo įprastas dalykas, kai po mišių žmonės eidavo prie artimųjų kapų. Mokslininkės teigimu, lietuviai gyvena ramiai, jaučiasi tvirtesnis, saugesnis, kai tėvų palaikai ilsisi kapinėse prie namų. Perlaidojimo apeiga šiuo atveju galėjusi būti traktuojama kaip ramybės abiem šalims užtikrinimas. Gyvieji jaučia pareigą palaidoti mirusiuosius, o pastarųjų atlyginimas – jų kaulai, kurie laikomi simboline giminės nuosavybe, nes kaulai – tai kartu ir giminystės (kraujo) ryšiai. Tad gyvųjų prievolės ir mirusiųjų galios – tas raktas, kuris leistų iš mitologinio konteksto matyti, kodėl 1989–1990 metais žmonės keliavo tūkstančius kilometrų, ėjo per taigą ir ieškojo artimųjų kapų. Greta Baltijos kelio ir Lietuvos tautinio atgimimo ažuolyno mirusiųjų kaulų parvežimas į Lietuvą rodo, jog pri-

gimtinės kultūros galia, slopinta penkis dešimtmečius, nebuvo sunaikinta.

Seminaro viešnia iš Baltarusijos valstybinio kultūros ir menų instituto doc. Olga Lobačevskaja pranešime „О типологизации надмогильных знаков и памятников на деревенских кладбищах Беларуси конца XIX–XX вв. (по материалам иконографии и полевых исследований)“ pristatė galimą nekroplastikos tipologiją. Baltarusijoje randami dviejų tipų laidojimo vietos žymintys objektai: ženklai (kurganai ir akmenų vainikais apjuosti kapai) ir paminklai (apdorotas akmuo su ženkais, įrašais, kryžiai, obeliskai ir t. t.). Prie pirmojo tipo priskiriama: *накуп* (kaupas), *каменная могила* (akmenimis paženklinta laidojimo vieta), *наруб* (ant kapo uždedamas netašytas rąstas), *сруб* (iš lentų sukaltas namukas), *оруб* (kapo aprėminimas specialia tvorele). Antrajam tipui priklauso akmenys su ženkais, datomis, užrašais; prijuostelėmis, juostelėmis papuošti mediniai kryžiai; akmeniniai kryžiai; antropomorfizuoti kryžiai; metaliniai kryžiai; metaliniai kryžiai su akmeniniais pagrindais (jie būdingi katalikų kapinėms, bet pasitaiko ir stačiatikių kapuose). Taip pat į šią kategoriją patenka kryžiai-obeliskai, betoniniai kryžiai – paminklai, stelos. Tyrėja pabrėžė, kad tipologijos poreikis atsiranda kylant susidomėjimui kapinėmis kaip tyrimų objektu, todėl reikia bandyti sisteminti turimą gausią medžiagą.

Dr. Aušra Žičkienė skaitė pranešimą „Laidotuvių muzika: prigimtinės laisvės erdvė“. Jos analizė apsiribojo istorine stilistika Vilniaus krašto laidotuvių giesmėse. Pranešėjos teigimu, muzika sluoksniuojasi: vienoje giesmėje galima rasti ir grigališkojo choralo, senųjų vietinių dainų atgarsių, renesanso ir baroko muzikos nuotrupų, tautinio atgimimo melodijų ženklų, XX a. pirmosios pusės romansų (ji pastebėjo, kad

valso ritmas laidotuvių muzikoje nesukelia jokio vertybinio prieštaravimo). Į laidotuvių giesmes įpinama ir sovietinių estrados šlagerių fragmentų, tarptautinių religinių *pophitų* ir pan. Fiksuojuama ypatingo konservatyvumo ir nuolatinio kūrybiškumo dermė. Laidotuvių muzikos raidą veikia du principai: „vėluojančių idėjų“, kai pamažu adaptuojamos muzikinės idėjos iš aukštumenės sluoksnių, ir muzikinė-poetinė kūryba, kai pritaikoma žinoma melodija arba ji kompiliuojama. Pasak A. Žičkienės, melodijos, silpnai sukibusios su tekstais, nėra visuotinės, tai – regioninė specifika. Taip pat fiksuojamos giesmės su priedainiais, kurie katalikų tradicijai visiškai nebūdingi. Etnomuzikologės teigimu, besiformuojančios katalikų laidotuvių giesmės tekstus ir melodijas pritraukė ir iš Bažnyčios, ir iš liaudies, todėl jų paskirtis griežtai neterminuota (pvz., elgetų giesmės dažnai būna atpažįstamos kaip laidotuvių). Liaudies dainų tematikų fragmentai, sudurstytos melodijos atspindi glaudžius ryšius su senovine pasaulėžiūra.

Seminarui pasibaigus, lauke baigė šėlti ir pūga, per vieną naktį viską nuklojusi sniegu. Baigiamąjį žodį tarus šio seminaro rengėjui V. Vaitkevičiui, seminaro dalyviai atsisveikino, tačiau neilgam, tik iki kito susitikimo, kuris, kaip jau tapo įprasta, vyks Rumšiškių buities muziejuje.

Asta Skujytė-Razmienė

GYVŪNŲ PASAULIS „PROFESORIAUS NORBERTO VĖLIAUS SKAITYMUOSE“

Balandžio 10 dieną Lietuvos literatūros ir tautosakos institute įvyko jau septintoji žymiam tautosakininkui, etnologui, baltų religijos ir mitologijos tyrėjui, ilgamečiam

Instituto darbuotojui Norbertui Vėliui (1938–1996) skirta mokslinė konferencija „Profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymai (VII): Gyvūnų pasaulis baltų religijoje ir mitologijoje“.

Iš tiesų verta pasidžiaugti, kad šis mitologijai skirtas mokslo renginys jau tapo gražia pavasarine mūsų Instituto tradicija, šiemet, kaip ir kasmet, į bendraminčių draugę subūrusia įvairių mokslo sričių – folkloristikos, etnologijos, mitologijos, etnomuzikologijos, literatūrologijos, kalbotyros – tyrėjus.

Trys pirmosios konferencijos (2008, 2009, 2010) ir 2013 metų „Skaitymai“ buvo skirti bendriesiems mitologijos klausimams, todėl juose skaityti pranešimai apėmė pačią įvairiausią baltų mitologijos ir religijos problematiką. 2011 ir 2012 metais nutarta rengti temines konferencijas. Pirmojoje jų buvo aptarta žmogaus pasaulio įvairovė, antrojoje – žemės ir jos galių samprata. Šiemet po trumpos pertraukos vėl grįžta prie teminės konferencijos ir apsisistota prie išsamesnės gyvūnų pasaulio baltų religijoje ir mitologijoje analizės.

Mokslininkai kvieisti diskutuoti apie gyvūnų kilmės ir gyvenimo trukmės sampratą, gyvūnų funkcijų mitinę traktuotę, gyvūnų ir žmonių komunikacijos būdus mitiniame kontekste ir gyvūnams priskiriamas antgamtinės galias, būrimus ir ateities spėjimus iš gyvūnų elgsenos ar jų kūno dalių, fantastinių ir nepaprastų gyvūnų vaizdinius ir funkcijas mitologijoje ir tautosakoje, dievų ir mitinių būtybių zoomorfinius pavidalus bei funkcijas, gyvūnus kaip aukojimo dievams objektus, zoomorfinių vaizdinių įvairovę liaudies meno, buities ir religijos objektuose, mitinius žmonių ir naminių gyvūnų santykių aspektus, žmogaus ir laukinės gyvūnijos sąsajas, mitinį medžioklės, žvejybos kontekstą.

Pirmojoje konferencijos dalyje plačiau buvo aptarti smulkiosios faunos atstovai: kiškis, varlė, paukščiai. LLTI folkloristė dr. Jūratė Šlekonytė savo pranešime pristatė mitinį kiškio paveikslą lietuvių pasaulėžiūroje. Ji atkreipė dėmesį, kad vaikų folklore ir frazeologijoje susiformavęs kiškio kaip mielo ir baugštaus žvėrelio vaizdinys skiriasi nuo mitologinių sakmių ir tikėjimų medžiagos, kurioje kiškis rodomi kaip pavojinga, mitinių ypatumų turinti būtybė. VU Baltistikos katedros doktorantė Vita Džekčioriūtė aptarė varlės mitinį įprasminimą lietuvių tikėjimuose ir papročiuose. Anot prelegentės, pagrindinės mitinės varlių funkcijos yra sietinos su jų artumu vandens telkiniams ir drėgnoms vietoms. Gyvendamos vandenyje, varlės tampa „kito“, „anapusinio“ pasaulio atstovėmis, turinčiomis, kaip manyta, nepaprastų galių. LLTI paremiologė Giedrė Bufienė apžvelgė vieną iš patarlės *Žodis ne žvirblis* poetikos bendrybių baltų ir slavų kalbose. Pranešėjos apibendrinimu, tokios žodžio ir žvirblio paralelės siekia net antiką, o Vakarų Europos ir Rytų tautos neapgalvotai ištartą ir nesugražinamą žodį lygina su akmeniu, kulka, strėle, vėju, nukirstu medžiu, sukultu kiaušiniu. LLTI mitologas dr. Dainius Razauskas nagrinėjo paukščio vaizdinį lietuvių dvasinėje tradicijoje ir netikėtais aspektais sugretino žynį Lizdeiką ir poetą Strazdą, tardamas, kad pastarasis gali būti vertinamas kaip senosios žynių tradicijos tęsėjas.

Antrojoje konferencijos dalyje daugiau dėmesio buvo skirta su ritualine ir paprotine lietuvių tradicija susijusiems gyvūnams – ožiui ir žalčiui. Pirmasis apie ožį lietuvių pasaulėjautoje kalbėjo KU mitologas dr. Rimantas Balsys ir konstatavo, kad ožys, XVI–XVII amžiaus duomenimis, buvo bene dažniausiai dievams aukotas gyvulys. Tuo tarpu XIX–XX a.

pradžioje tautosakoje ryškesnis tampa neigiamas šio gyvūno įvaizdis. LMTA etnomuzikologė dr. Daiva Račiūnaitė-Vyčinienė ožio vaizdinį aptarė remdamasi liaudies (para)muzikiniiais kontekstais. Kai kurios dabar vaikų folklorui priskiriamos dainos, kaip atskleidė pranešėja, anksčiau galėjusios būti susijusios su ožio vedimo aplink beržą papročiu, o pačiam ožiui muzikiniame folklore teiktos mitinės sąsajos su vaisingumu, gausa, seksualumu. LLTI mitologė habil. dr. Nijolė Laurinkienė nutarė dar kartą pasigilinti į žalčių kulto baltų šventvietėse klausimą. Pranešėjos nuomone, tokį kultą neabejotinai buvus liudija visiškai skirtingi, tarp savęs nesusiję istoriniai XVI amžiaus rašytiniai baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: Simono Grunau, Johano Frydricho Rivijaus, Motiejaus Strykovskio veikalai. Paskutinis apie žaltį lietuvių pasakoje ir bendro siužeto kontūrus Biblijoje kalbėjo LLTI literatūrologas Eugenijus Žmuida.

Trečiajai, paskutinei konferencijos daliai apibendrinti tinka lietuvių patarlė „Ir vilkas sotus, ir avis sveika“, mat joje ypatingo tyrėjų dėmesio susilaukė ir avis, ir vilkas. LLTI dialektologė Milda Norkaitienė aptarė etnologinį avių vardų kontekstą. Ji konstatavo, kad vardas gyvūnui suteikiamas ne tik siekiant identifikuoti bei išskirti jį iš kitų tos rūšies padarų, bet ir turint kitokių, su mitine lietuvių tradicija sietinų intencijų. Dėl to tarp avivardžių nemaža eufemistinės kilmės ar apotropėjinų vardų. VU profesorė Birutė Jasiūnaitė pristatė drauge su VU Baltistikos katedros doktorantu Mariumi Smetona parengtą pranešimą taip pat apie eufemistinius, tik jau vilko, pavadinimus etninėje kultūroje. Pasak tyrėjos, šis žvėris gali būti pavadintas pagal išvaizdą (*kupris, didžiagerklis, žagaras*), gyvenamąją vietą (*laukinis, lauku lekiantis, laukis*), jam būdingą savotišką balsą,

staugimą (*gegutė, kur kumeles pjauna, kukuožis, kumelinis lakštingalas, lakštingala, kuri rudens kumeliukus pjauna*), žmogaus elgesį su juo (*uitena, bičiulis, kūmas*), įvairias kitas savybes (*negandas, šuva*). Toliau apie vilką kalbėjo VDU Kultūrų studijų ir etnologijos katedros doktorantas Martynas Vingrys. Jis aptarė gailėstingą vilko elgesį lietuvių tautosakiniuose pasakojimuose, ilgiau apsistodamas prie vienos gausiausių naratyvų grupių, kur vaizduojama tragikomiška situacija, kai vilkai neliečia gulinčio beginklio žmogaus, bet jį apšlapina. Įdomu, kad konferencijoje dalyvavusių gamtosaugininkų manymu šis iš pirmo žvilgsnio fantastinis vaizdinys galėjo turėti visai realų pagrindą. Paskutinis vilkų temą toliau plėtojo LLTI doktorantas Rolandas Petkevičius. Jis ieškojo argumentų, jog vilkolakystė galėjusi būti ne vien mitologiškai susiformavęs vaizdinys, bet ir iš tiesų egzistavusiomis dvasinėmis praktikomis grįstas fenomenas.

Kaip visuomet, konferencijoje dalyvavo ir Norberto Vėliaus žmona Ramunė. Trumpoje savo kalboje ji atkreipė dėmesį į jos tebesaugomą profesoriaus mokslinę kartoteką ir nebaigtą studiją „Senieji vestuvinių dainų ir papročių semantikos bruožai“*. Konferencijoje dalyvavusių Instituto darbuotojų pasiūlymu kartotekos dalį su N. Vėliaus sukaupta medžiaga (nuorodomis į šaltinius ir tyrimus, citatomis, paties mokslininko trumpomis išvalgomis) apie krikščioniškojo velnio vaizdinį lietuvių kultūroje R. Vėliuvienė sutiko perduoti

* Studijos antrosios dalies ištrauka buvo publikuota Vytauto Didžiojo universiteto moksliniame leidinyje *Darbai ir dienos* (žr. Norbertas Vėlius. Vestuvinių papročių pasaulis, *Darbai ir dienos*, 1998, Nr. 6 (15), p. 171–178) ir N. Vėliaus straipsnių rinktinėje (Norbertas Vėlius. *Baltų mitologija iš sakalo skrydžio*, parengė Pranas Vildžiūnas, Vilnius, 2012, p. 402–414).

Lietuvių tautosakos rankraštynei, o studiją sutarta publikuoti *Tautosakos darbuose*.

Pabaigai reikėtų pasidžiaugti, jog šiemet septintuosiuose „Profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymuose“ sulaukta ir iš tiesų įdomių, išsamių pranešimų, ir kaip niekada gausaus bei smalsaus konferencijos klausytojų būrio. Toks susirinkusiųjų – tiek pranešėjų, tiek klausytojų – parodytas didelis dėmesys baltiškajam gyvūnijos pasauliui dar kartą patvirtino, kad mitologijai skirtos konferencijos yra tikrai reikalingos. Tokiuose susibūrimuose ne tik pristatomi naujaisi moksliniai mitologijos ir jai artimų humanitarikos sričių atradimai, bet ir patvirtinamas baltų religijos ir mitologijos tyrimų tęstinumas – šios vardinės konferencijos kontekste svarbus N. Vėliaus mokslinio palikimo perimamumas ir jo idėjų plėtotė.

Radovilė Racėnaitė

TAUTOSAKOS DARBAI 2014 METŲ RESPUBLIKINIAME JAUNŪJŲ FILOLOGŲ KONKURSE

Kaip jau tapo įprasta, skaitytojams trumpai pristatome kasmet vis kitame Lietuvos kampelyje vykstančio respublikinio Jaunųjų filologų konkurso (toliau – JFK) Tautosakos sekcijos darbus ir jų autorius.

Balandžio 15–17 dienomis Ignalinos Česlovo Kudabos progimnazijoje bei kitoje miesto erdvėse vykęs konkursas buvo jau 46-asis, į jį susirinko dešimtys kūrybingų moksleivių ir juos atlydėjusių mokytojų iš visos Lietuvos. Konkurso dalyviai ir vertinimo komisija dirbo septyniuose sekcijose: prozos, poezijos, publicistikos, literatūros kritikos, tautosakos, vertimų ir kalbos. Šių metų moksleivių darbai, įveikę rajoninę atranką, vertinimo komi-

siją pasiekė likus daugiau kaip mėnesiui iki konkurso. Tautosakos sekcijai priskirtų moksleivių darbų šiuokart buvo nedaug – tik trylika. Į konkursą Ignalinoje iš jų buvo atrinkti septyni. Pasirinktos temos labai įvairios, nevienoda ir darbų kokybė bei apimtis. Kaip ir kasmet, dalis konkursantų įteikė įvairios tautosakinės medžiagos rinkinius, dalis – tiriamojo pobūdžio ar savo specifika jiems artimus darbus.

Iš tautosakos rinkinių pirmiausia minėtinas Ukmergės „Šilo“ pagrindinės mokyklos septintokės Robertos Grybaitės darbas „Nepaaugliški paauglių anekdotai“ (darbo vadovė mokytoja Janė Juzėnienė). Robertos pateikėjai – trys anekdotus pasakoti labai mėgstantys tos pačios mokyklos vaikinai. Įdomu, kad iš 253-ųjų rinkinyje esančių anekdotų net 236 pateikė vienas moksleivis. Čia pridėta ir „Atmintinė anekdotams rinkti“ – klausimynas, kuriuo rinkinio sudarytoja ir rėmėsi užrašinėdama anekdotus. Ne pirmus metus konkurse dalyvaujanti septintokė Otilija Pažėraitė iš Ukmergės Dukstynos pagrindinės mokyklos kartu su mokytoja Elvyra Augustinavičiene pateikė originalų pasakų rinkinį, pavadintą „Mano vaikystės pasakos“. Jame yra net 190 pačių įvairiausių pasakų, kurias pasekė 3–7 klasių moksleiviai (tarp jų ir pati darbo autorė) ir dvi moterys (Otilijos mama ir darbui vadovavusi mokytoja). Iš viso moksleivė bendravo su beveik šimtu pasakotojų. Jos rinkinys įdomus tuo, kad neblogai atspindi dabartinę pasakų gyvavimo situaciją: daugelis Otilijai pasakas sekusių vaikų pateikė vos vieną kitą atmintin įstrigusį iš knygų jiems suaugusiųjų ar jų pačių skaitytų pasakų fragmentą, dažniau stengėsi atpasakoti populiarių animacinių filmukų siužetus ir pan. Dar vienas konkursui pateiktas tautosakos rinkinys atkeliavo iš Didžiasalio „Ryto“ gimnazijos (Ignalinos raj.). Abiturientė Gintarė Kapliukaitė į jį sudėjo iš savo senelių Jono ir

Leonoros Černiauskų užrašytą tautosaką: dainas, patarles, įvairius pasakojimus.

Konkursui pateikti tiriamieji darbai šįmet buvo gana skirtingi tiek temomis, tiek tyrimo pagrindu pasirinkta folklorinė medžiaga. Vilniaus licėjaus abiturientė Gabrielė Balachninaitė rašė tarpdalykinį darbą iškalbingu pavadinimu „Mitinė pasaulėjauta ir jos interpretacijos S. Kymantaitės-Čiurlionienės poemoje „Giria žalioji“ bei M. K. Čiurlionio dailėje“ (darbo vadovė mokytoja Asta Karaliūtė-Bredelienė). Keletą metų iš eilės kryptingai šiam konkursui moksleivius rengiančios mokytojos Emilijos Kvietukvienės paskatinta ir padedama abiturientė Nida Palubinskaitė iš Kražių gimnazijos (Kelmės raj.) pristatė įdomų tyrimą „Vokietis Antrajame pasauliniame kare – grobikas ar auka?“ Darbas parašytas pagal įprastą Kražių moksleivių darbams mokytojos sumanytą metodiką: tam tikra tema, šiuo atveju – apie vokiečių (o tiksliau, apie vyresniųjų kartų kražiškių požiūrį į vokiečius), užrašomi keleto (šiuosyk septynių) pasirinktų pateikėjų pasakojimai. Visa medžiaga iššifruojama ir jos pagrindu rašomas išsamus referatas ta pačia tema*. Net du darbai atkeliavo iš Vilkaviškio rajono. Kybartų Kristijono Donelaičio gimnazijos antrokė Martina Saukaitytė savo darbo „Ir vestuvių, ir kunigų stalui“ (vadovė mokytoja Nijolė Černiauskienė) objektu pasirinko Kybartų gyventojos Onutės Mitrikevičienės pasakojimus apie jos pomėgį gaminti išskirtinius suvalkietiškus patiekalus. Kaip ypatingą pateikėjos gyvenimo įvykį Martina

* Konkurso metu buvo pristatyta ir trumpai aptarta mokytojos E. Kvietukvienės iniciatyva išleista knyga *Laiko rėžiai Kražių veide* (2013), kurioje skelbiami per pastaruosius keletą metų Jaunųjų filologų konkurse dalyvavusių Kražių gimnazijos moksleivių kraštotyros darbai, skirti Kražių miestelio istorijai ir tradicinei kultūrai.

užfiksavo jos pasakojimą apie pietų ruošimą 1993 metais Lietuvoje apsilankiusiam popiežiui Jonui Pauliui II. Trečius metus konkurse dalyvavusi Gražiškių gimnazijos abiturientė Ieva Griškaitytė JFK tautosakiniam darbui pasirinko kūrybiškumo temą (darbo pavadinimas „Kūryba – žmogaus gyvenimo atspindys“; konsultavo mokytoja Rasa Kvirevičienė). Tema be galo plati, tad nieko nuostabaus, kad pirmoje dalyje, kurią būtų galima pavadinti tiriamąja, moksleivei teko koncentruotis tik į keletą aktualių klausimų (kūrybiškumo šaltiniai, kūrybos vieta kasdieniame žmogaus gyvenime, pripažintų talentingų poetų ir tik artimiausioje savo gyvenamoje aplinkoje težinomų žmonių kūrybos esminiai skirtumai ir t. t.) ir pagal išgales juos plačiau ar siauriau nagrinėti. Kur kas didesnėje antroje darbo dalyje – Ievos pokalbiai su gražiškiete Tekle Balčiūniene (g. 1923 m.) ir Gražiškių folkloro ansamblio „Gražupis“ muzikantais ir dainininkais. Pastariesiems autorės skirta gerokai mažiau vietos ir dėmesio negu T. Balčiūnienei. Ji neabejotinai yra pagrindinė Ievos darbo herojė ir jai asmeniškai neišdildomą įspūdį palikusi asmenybė. Atkreiptinas dėmesys, kad su šia moterimi moksleivė yra bendravusi ir anksčiau: pernykščiame jos darbe „Laidotuvių papročiai ir paminklų užrašai“ pristatyti T. Balčiūnienės pasakojimai apie šermenų ir laidotuvių papročius, taip pat užrašyta keletas jos sukurtų eilėraščių. Kaip tik šie eilėraščiai, saviti T. Balčiūnienės pasakojimai apie kūrybą bei gyvenimą ir paskatino Ievą dar kartą su ja susitikti, klausytis ir fiksuoti jos mintis ir kūrinius. Moksleivės paakinta moteris noriai deklamavo (pasitelkdama užrašus) eilėraščius ir pasakojo, kaip, kada ir kodėl jie buvo parašyti, kam skirti, atskirai pristatė dainomis virtusias savo eiles. Šiam I. Griškaitytės darbui ir buvo paskirta 2014 metų JFK

Tautosakos sekcijos pirmoji vieta. Antrosios vietos laimėtoja tapo N. Palubinskaitė, trečioji vieta atiteko dviem konkurso dalyvėms – R. Grybaitei ir G. Kapliukaitei.

Baigiant konkurso apžvalgą primintina, jog didžioji dalis Jaunųjų filologų konkurso Tautosakos sekcijos darbų papildys Lietuvių tautosakos rankraštyną ir bus prieinami visiems, kam aktuali moksleivių surinkta folklorinė kūryba.

Vita Ivanauskaitė-Šeibutiene

LIAUDIŠKO PAMALDUMO SEMINARAI LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTE

2014 metais LLTI Tautosakos archyvo skyrius, tęsdamas seminarų ciklą „Tautosakos šaltiniai Lietuvių tautosakos rankraštyne ir kitur“, pasiūlė pagvildinti liaudiškojo pamaldumo temą. Pristatyti savo filmus apie Kryžiaus kelius Žemaitijoje buvo pakviestas kultūrinių, istorinių, etnografinių videofilmų ir televizijos laidų kūrėjas, režisierius ir operatorius, daugelio konkursų, festivalių ir premijų laureatas Justinas Lingys, diskusiją vedė krikščioniškų liaudies tradicijų tyrėjas, monografijos ir daugybės straipsnių apie liaudiškąjį pamaldumą autorius, Lietuvos edukologijos universiteto profesorius daktaras Jonas Mardosa.

Dar neseniai dauguma Lietuvos etnologų ir folkloristų savo darbuose daugiausia dėmesio skyrė baltiškajai pasaulėžiūrai, daugelį žemdirbiškų papročių įvardydami kaip pagoniškas apeigas, liaudies dainose ir sakmėse ieškodami tik ikikrikščioniškos kultūros apraiškų ir pan. Ir tai supranta, nes penkiasdešimt metų buvo diegta sovietinė ideologija, ne tik visai menkinusi, bet ir draudusi gilintis į liaudies

religingumo apraiškas, su religinėmis apeigomis susijusius papročius. Pasak filosofės Jurgos Jonutytės, sovietiniai ideologai sąmoningai atskyrė kaip nesuderinamas „liaudies“, arba „kaimo“, kultūrą (esą ji tęsiama tikrai žodine tradicija) nuo „miestietiškos“ (jos perėmimo ir perdavimo procesuose esą gali dalyvauti ir raštas). Šitaip didžioji dalis religinės raiškos lieka atkirsta nuo viso kito folkloro kamieno ir priskiriama tarsi „negrynai lietuviškiems“, lietuviškai kultūrai „primestiems“ raiškos būdams¹. Kaip atsvara buvo siūloma gilintis į vadinamąjį senąjį folkloro sluoksnį, kurio ryšys su ne tokia pavojinga pagoniška pasaulėžiūra leido neutralizuoti aiškias liaudies kultūros sąsajas su krikščionybe. Kita vertus, okupacijos sąlygomis, ieškant savojo identiteto ir stiprybės tautiniuose dalykuose, tai, kas galėjo siekti žilos senovės laikus, atrodė lietuviškiau, tautiškiau nei „primestos“ ir todėl nepriimtinos, nors jau ilgus šimtmečius mūsų protėvių puoselėtos, krikščioniškosios vertybės. Jos, kaip žinome, oficialiosios valdžios buvo ypač išjuokiamos ir niekinamos kaip „atsilikusios“ ir tarybinio piliečio „orumą“ menkinančios pažiūros. (Deja, reikia pripažinti, kad Europos Sąjungos moderniam piliečiui neretai taip pat neįdomios jo močiucių ir promočiucių giedotos kantičkinės ar laidotuvių giesmės, kėliais išvaikščiotos kalvarijos, sena nutrinta maldaknygė). Ateistinės propagandos fone lietuvių liaudies kultūra bandyta aiškinti kaip perdėm katalikybės kanonams prieštaraujantis fenomenas ir tik kartais būdavo pripažįstamas tariamas katalikiško kulto ir liaudies papročių sinkretizmas², kalendorinių švenčių paprotinį apval-

1 Jurga Jonutytė. Kuriantis kartojimas, arba Kam giedoti seną giesmę, *Tautosakos darbai*, 2010, [t.] XXXIX, p. 101.

2 Jonas Aničas. *Senoji lietuvių kultūra ir katalikybė*, Vilnius, 1987, p. 8.

kalą siekta atskirti nuo religinio branduolio, nors iš tikrųjų tradicinėje XX a. pirmųjų dešimtmečių kultūroje abu jie funkcionavo kaip integrali visuomenės dvasinio gyvenimo forma³.

Tuo tarpu Vakarų Europos šalyse egzistuojanti religijos etnologijos tyrimų kryptis (atsiradusi Vokietijoje XIX a. pabaigoje), kaip teigia vengrų etnologas Gáboras Barna, „apima liaudies religingumą, taip pat ir kanonines religijos praktikas, nagrinėja kasdienines religijos praktikas ir apskritai atskleidžia etnologinį / antropologinį požiūrį į religinį gyvenimą“⁴. Lietuvoje dėl minėtų priežasčių apie religijos etnologijos ir liaudiškojo pamaldumo tyrimus galima kalbėti (nors prieškarui ir būta bandymų) tik pradėdant paskutiniu XX a. dešimtmečiu, t. y. po nepriklausomybės Lietuvoje atkūrimo, o reikšmingesni darbai pasirodė tik XXI a. pradžioje. Pasak J. Mardosos, liaudies religija tiesiogiai susijusi su konkrečios tautos liaudies kultūra, todėl, nors liaudies religija remiasi krikščioniškomis universalijomis, jos reali raiška konkrečioje kultūroje lemiamą etninių veiksnių ir liaudies kultūros įvairovės. Taigi lietuvius turėtų dominti katalikų liturgijos pagrindu atsiradusios liaudiškos krikščioniškos liturginės interpretacijos⁵.

Pirmajame seminare „Liaudiško pamaldumo tradicijos Žemaitijoje“, kuris įvyko balandžio 25 dieną, ir buvo diskutuojama, ar katalikybę Lietuvoje galima įvardyti kaip

3 Jonas Mardosa. Ikikrikščioniškosios kultūros interpretacijos Lietuvos etnologijoje, *Lietuvos etnologija: Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2001, t. 1 (10), p. 138–139.

4 Gábor Barna. Ethnology of Religion in Europe: Foreword, in: *Ethnology of Religion*, edited by G. Barna, Budapest, 2004, p. 7.

5 Jonas Mardosa. Įvadas į religijos etnologiją, liaudies religiją ir liaudiškąjį pamaldumą: paradigmų ir turinio klausimai, *Lietuvos etnologija*, 2012, t. 12 (21), p. 16.

liaudies krikščionybę ir liaudies religiją, kodėl Kryžiaus kelių tradicija, naikinta carizmo ir ateizmo laikotarpiais, vis dar labai gyva, kokius žmogaus jausmus ir išgyvenimus ji atliepia. Į seminarą susirinkusiai gausiai auditorijai J. Lingys parodė ir pakomentavo savo videofilms apie Kryžiaus kelius Žemaitijoje: etnologinio pobūdžio dokumentinį filmą „Atlaidai“ (2001), sukurtą pagal savo paties vaikystės išgyvenimus ir atsiminimus apie Didžiuosius Žemaičių Kalvarijos atlaidus, ir istorinio etnologinio filmo „Beržoras“ (2010) – apie Beržoro 14-os stočių Kryžiaus kelią – ištraukas. Į J. Mardosos vedamas, tiksliau – provokuojamas, diskusijas įsitraukus habil. dr. Nijolei Laurinkienei, dailėtyrininkui Arūnui Kynui, dr. Aušrai Žičkienei, etnologei Elenai Bradūnaitei, svarstyta ar bent jau iškelta ne vienas klausimas. Ar liaudies papročiuose aptinkamas maginis veiksmas nesietinas su jokia konkrečia religija, ar jis turi būti suvokiamas kaip senosios (pagoniškosios) religijos reliktas? Ar senosios žemdirbiškos apeigos „sugulė“ ant krikščioniškų švenčių karkaso, ar atvirkščiai? Ar garsų giedojimą per laidotuves galima vadinti pagonišku, ar toks atlikimo būdas būdingas visai etninei muzikai, taip pat ir giesmėms? Ar grojimas dūdomis Kryžiaus keliuose – pastarųjų šimtmečių žemaitiškumo ženklas, ar su pirmaisiais krikščionybės dešimtmečiais (gal net ir anksčiau) atkeliavusios ir į liaudies papročius įsiliejusios Vakarų kultūros tąsa?.. Kadangi per daugiau nei pusantros valandos vykusį seminarą toli gražu nepavyko aptarti kaip iš gausybės rago pasipylusių klausimų, komentarų, įžvalgų, rengėjai nusprendė negaišiodami surengti dar vieną seminarą.

Antrasis seminaras „Liaudiškas pamaldumas – tautos rezistencijos stiprybė“, sutraukęs taip pat itin gausų dalyvių būrį, įvyko gegužės 22 dieną. Šį kartą buvo

svarstoma, kodėl okupacinės valdžios (tiek carizmas, tiek sovietinė sistema) naikino vienuolynus ir uždarinėjo bažnyčias, kai muose griovė kryžius, koplytėles ir lurdus, bandė sunaikinti Kryžių kalną bei kitas tikintiesiems šventas vietas, ir kodėl šie veiksmai dažnai sulaukdavo didžiulio gyventojų pasipriešinimo. Diskusijos įžangai labai tiko J. Lingio istorinio dokumentinio filmo „Žemaičių Kalvarija“ (2013) ištrauka, kurioje greta pateikiamų istorinių faktų girdėjome gyvus liudijimus, kaip sovietmečiu buvo norėta nugriauti Kryžiaus kelio koplyčias, trukdyta kunigams ir tikintiesiems keliauti į atlaidus ir pan. J. Mardosa, pažymėdamas ypatingą J. Lingio sukurtų filmų vertę, pradėjo diskusijas primindamas, kad tiek caro, tiek sovietų valdžia siekė kuo labiau suvaržyti paprastų žmonių religinį gyvenimą, kovoti su liaudiškojo pamaldumo apraiškomis. Antai po 1863 metų sukilimo pradėtos drausti visos bažnytinės procesijos, kunigai buvo baudžiami net už laukų šventinimą, prilyginus šią apeigą procesijoms. Spaudos draudimo laikais per atlaidus ir prekymečių metu buvo platinama lietuviška spauda. Įdomu, kad kaip tik „atšilimo“ metais, tai yra po Stalino mirties, buvo itin aršiai kovojama su liaudies religingumu: sugriautos Kryžiaus kelių koplytėlės Vilniuje, Vepriuose, Beržore, ne kartą su žeme sulyginti Kryžių kalno kryžiai, mėginta uždaryti ir desakralizuoti Žemaičių Kalvarijos koplyčias (1953 m. prieš atlaidus jos buvo perduotos vietos kolūkio „globon“, ir tai išprovokavo didelį incidentą). Nuo 1957 metų, siekiant, kad kuo mažiau žmonių susirinktų į atlaidus, imtasi įvairiausių priemonių: organizuoti pasaulietiniai renginiai (per Didžiąją Žemaičių Kalvariją rengti Žemaičių festivaliai prie Platielių ežero, Šiluvos atlaidų metu – šventės prie Duby-
sos), per masines informacijos priemones

stengtasi „demaskuoti“ šių vietų šventumą, uždrausta valstybiniu transportu vežti maldininkus ir t. t.⁶ Tiek filme, tiek į seminarą atvykusių gyvų tų įvykių liudininkų – prof. habil. dr. Reginos Merkienės ir prof. habil. dr. Alfonso Motuzo – komentaruose buvo pabrėžiama, kad dalyvavimas Žemaičių Kalvarijos, Šiluvos atlaiduose, be sakraliojo apsivalymo prasmės, sovietmečiu buvo įgijęs ir pasipriešinimo religinio gyvenimo suvaržymams, taip pat tautinio protesto išraišką. Dalyvaujant religinėse šventėse, prisiliesdami prie nuo mažumės ugdytų bei saugotų vertybių, žmonės jautėsi stiprūs ir vieningi, pajėgūs apginti savo tikėjimą ir tautinę tapatybę, puoselėti išsilaisvinimo iš sovietinės okupacijos viltį. E. Bradūnaitė, retoriškai paklaususi susirinkusiųjų, kaip išugdyti ir dabartinių jaunuolių patriotinius jausmus ir sustabdyti jų emigraciją, ragino neapsiriboti vien seminarais ir moksliniais straipsniais, o bandyti diegti jaunimui tikrąsias gyvenimo vertybes ir per švietimo įstaigas, populiarias paskaitas, stovyklas.

Rūta Žarskienė

6 Arūnas Streikus. Atlaidai Žemaičių Kalvarijoje ir Šiluvoje: jų pobūdis bei reikšmė sovietmečiu, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2006, t. XXVIII, p. 340.

ŠIUOLAIKINIŲ SAKMIŲ TYRIMO DRAUGIJOS KONFERENCIJA PRAHOJE

Birželio 3–8 dienomis Prahos Karolio universitete (Čekija) įvyko 32-oji tarptautinė mokslinė Šiuolaikinių sakmių tyrimo draugijos konferencija „Šiuolaikinių sakmių perspektyvos“ (*Perspectives on Contemporary Legends*). Konferenciją rengė minėto-

ji draugija, Karolio universiteto Filosofijos fakulteto Etnologijos katedra, taip pat jos dėstytojas, etnologas ir folkloristas dr. Petras Janečekas.

Šiuolaikinių sakmių tyrimo draugija (*International Society for Contemporary Legend Research* – ISCLR) buvo įkurta 1982 metais Jungtinėse Amerikos Valstijose. Kaip rašoma draugijos tinklalapyje¹, šiuolaikinės sakmės yra vienas iš sparčiausiai plintančių ir aktyviausiai cirkuliuojančių folkloro žanrų. Vis dėlto pats procesas, kai naratyvai pasitelkiami kaip priemonė pasakoti apie antgamtinius išgyvenimus, nėra modernus reiškinys, nes tokia įžodintotos patirties sklaida vyko tūkstančius metų. Šiuolaikinės sakmės yra šiuolaikinės jų pasakotojams, klausytojams ir jas tiriantiems mokslininkams. Kartais net patiems tyrėjams sunku suvokti šio reiškinio mastą: tokie šiuolaikiniai prietariai ir sakmės, kurios iš tiesų yra paplitusios pasaulyje daugybe variantų, jiems atrodo esanti tik lokalinė tradicija. Dėl to buvo prieita prie išvados, kad, norint geriau suprasti tokių modernių žanrų dinamiką ir funkcijas, būtina užmegzti glaudesnius ryšius tarp juos tiriančių mokslininkų. Tam reikalui ir buvo sukurta ISCLR, dabar vienijanti šešiasdešimt suvirš narių iš viso pasaulio. Draugija nuo 1985 metų leidžia informacinį naujienlaiškį *FOAF Tale News*², o nuo 1991-ųjų – ir mokslinį recenzuojamą žurnalą *Contemporary Legend*³. Draugijos pastangomis rengiamos kasmetinės tarptautinės konferencijos:

1 <http://contemporarylegend.org/>

2 <http://www.folklore.ee/FOAFtale/>. Santrumpa FOAF reiškia *friend of a friend* 'draugo draugas'. Taip dažnai apibūdinamas šiuolaikinio naratyvo veikėjas, kuriam esą iš tiesų nutiko pasakojama istorija. Galime prisiminti panašų šmaikštų lietuvių posakį – VBS, arba *viena boba sakė*.

3 <http://contemporarylegend.org/journal/journal-by-volume/>

vienais metais jos vyksta JAV, kitais – kurioje nors Europos šalyje.

Pastaroji tarptautinė konferencija Prahoje truko šešias dienas, joje dalyvavo beveik šešiasdešimt pranešėjų ir klausytojų iš penkiolikos šalių (Argentinos, Belgijos, Čekijos, Didžiosios Britanijos, Estijos, JAV, Kanados, Lietuvos, Olandijos, Portugalijos, Prancūzijos, Rusijos, Slovakijos, Slovėnijos, Vokietijos). Kaip ne kartą pasidžiaugė konferencijos organizatorius P. Janečekas, tai buvo vienas didžiausių ir tarptautiškiausių folkloristikos renginių Prahoje nuo 1966 metais ten vykusios Tarptautinės folklorinių naratyvų tyrimų draugijos (*International Society for Folk Narrative Research – ISFNR*) konferencijos.

Konferencijoje buvo perskaityti 38 pranešimai, sugrupuoti į 9 temines sesijas: „Sakmės ir internetas“, „Sakmės ir masinė žiniasklaida“, „Sakmės ir (šventos) vietos“, „Erdvinis ir socialinis sakmių kontekstas“, „Sakmės, menas ir populiarioji kultūra“, „Profesinis folkloras; pėrėjimo ritualai“, „Sakmės, politika ir etnis identitetas“, „Sakmės, istorija, vietinė tradicija“, „Sakmės ir žiniasklaida laike ir erdvėje“. Prelegentai pranešimų objektu rinkosi labai įvairias šiuolaikinės tautosakos apraiškas, pasitelkė skirtingas analitines prieigas. Vis dėlto kone visus pranešimus vienijo tai, kad juose tyrėjai siekė pristatyti savo šalies šiuolaikinio folkloro ypatumus, rėmėsi neretai gana plataus vietinio konteksto pažinimo reikalaujančia medžiaga. Kadangi daliai pasisakymų buvo skirta net pusė valandos (kiti pranešimai truko tik penkiolika minučių), laiko tokiai pažinčiai su kitų kraštų gyvenimo specifika, padedančia deramai suprasti pristatomą folkloro reiškinių, užteko.

Kai kuriuose pranešimuose išsamiau aptarti folklorizacijos mechanizmai, atskleidžiantys, kaip gandais ir sakmiško turinio naratyvais „apauga“ įvairios žinia-

sklaidoje plačiai aptartos nelaimės ar visuomenės normoms prieštaraujantys tragiški, dramatiški įvykiai (pvz., tikros moterų įkalinimo ar pedofilijos istorijos; pasakojimai apie žiaurų elgesį su psichikos ligoniais; apleistuose ar senoviniuose pastatuose iš tiesų įvykdytos žmogžudystės ar savižudybės ir pan.). Dėmesio sulaukė įvairių socialinių, profesinių, religinių bei amžiaus grupių folkloras ir su šiuolaikiniais tikėjimais susijusios ritualinės praktikos. Pranešimuose apšnekėtas studentų, karių, nevyriausybinių organizacijų savanorių, religinių judėjimų atstovų folkloras; analizuota politinių veikėjų ir jų veiksmų mitologizacija; aptartas didelis visuomenės įtikėjimas astrologija, įvairiomis būrimo praktikomis ir ekstrasensų galiomis; nagrinėti gandai ir naratyvai apie neretai perdėm kraštutines formas įgyjantį bernvakarių šėliojimą ir apviltos nuotakos kerštą po to. Keletas pranešėjų plačiau pristatė globaliųjų naratyvų lokalines versijas (pvz., apie Kruvinąją Meri (Pikų damą); apie egzotiškoje kelionėje vietoj gražaus šuniuko iš tiesų įsigytą žiurkę; apie AIDS sergančių narkomanų keliamus pavojus ir t. t.). Dalyje pranešimų daugiau dėmesio skirta su tradiciniu folkloru ryškesnes sąsajas išlaikiusiems žanrams aptarti: tai vis dar gyva grandinių laiškų tradicija; krikščioniškų legendų sklaida šiuolaikiniame mieste; vietinių pamaldumo praktikų, kaip antai piligrimysčių į šventomis laikomas vietas, gyvybingumas ir kt.

Mokslinę konferencijos programą dariniai papildė du vakarus vykusios ekskursijos po vaiduokliškąją Prahą. Pirmąjį vakarą susirinkusieji buvo vedžiojami po senosios sakmės ir padavimuose minimas miesto vietas, o antrąjį – po šiuolaikiniuose naratyvuose dėmesio jau sulaukusias erdves.

Toks iš pirmo žvilgsnio temiška labai įvairuojantis pranešimų pobūdis klausytojams tapo įdomia bei vertinga patirtimi

plačiąja prasme, nes leido per kelias konferencijos dienas išgirsti daug konkrečių faktų, kurie be ypatingų pastangų atvedė prie supratimo, jog visur pasaulyje į folklorizacijos procesą įtraukiami iš principo panašūs dalykai: iš kasdienybės išskiriantys, dažnai ribiniai, neretai racionaliai sunkiau paaiškinami ir todėl su antgamčiu siejami išgyvenimai ir potyriai.

Radvilė Racėnaitė

TARPTAUTINĖ JAUNŲJŲ FOLKLORISTŲ KONFERENCIJA VILNIUJE

„Informantas folkloro tyrimuose“ (*The Informant in Folklore Studies*) – taip šiemet vadinosi ketvirtoji tarptautinė jaunųjų folkloristų konferencija, birželio 5–6 dienomis vykusį Lietuvos literatūros ir tautosakos institute. Ši konferencija jau tapo tradicinė, ji kasmet rengiama entuziastingų Tartu ir Vilniaus folkloristikos ir etnologijos studentų, doktorantų bei jaunųjų mokslininkų. Vilniuje konferencija vyko antrą kartą, o ateinančiais metais organizaciniai rūpesčiai vėl teks bičiuliams ir partneriams iš Tartu universiteto Estų ir lyginamosios folkloristikos katedros. Kadangi konferencijų tradicija išsibėgėjo, atsirado poreikis įprasminti šią veiklą atitinkamais simboliais. Bulgare Svetlana Tsonkova sugalvojo trumpinį *YoFo*, kuris šiemet Astos Skujytės-Razmienės lakios vaizduotės dėka buvo meniškai aranžuotas ir paverstas konferencijos logotipu. Savęs, t. y. jaunųjų folkloristų bendruomenės, savivokos poreikis greičiausiai išprovokavo ir šių metų konferencijos temą, skatinančią plačiau padiskutuoti apie informantus, kitaip tariant, apie tuos, kurių žodžiai, veiksmai, o dažnai ir jie patys tampa folkloristų tyrimo objektu. Tai savo ruožtu

skatina kritiškiau ir metodiškiau įvertinti folkloro laboratoriją, pirminio šaltinio atsiradimo kontekstą.

Dvi dienas trukusioje konferencijoje pranešimus skaitė prelegentai iš Estijos, Rusijos, Vengrijos, Baltarusijos, Indijos ir Kinijos, taip pat buvo atvykusių klausytojų iš Suomijos. Pranešimų temos buvo tokios pat margos, kaip ir etninė dalyvių sudėtis, tačiau juos stengtasi sudėlioti taip, kad vienoje sesijoje atsidurtų kuo artimesnės temos. Kiekvienos sesijos dalyviai buvo atsakingi ir už diskusijų atmosferą. Šitaip mėginta skatinti platesnį požiūrį į dalyvavimą konferencijoje, pabrėžiant dialogo svarbą, primenant, kad pranešėjo užduotis – ne tik perskaityti pranešimą. Tolenis jo dalyvavimas turi būti ne mažiau aktyvus: reikia įsiklausyti į kolegų mintis, mokyti į jas reaguoti, užduoti klausimus, plėtoti diskusijas. Kitaip tariant, už renginio turinį ir nuotaiką yra atsakingas kiekvienas, esantis auditorijoje. Todėl dauguma sesijų buvo pavadintos seminarais. Iš pradžių buvo skaitomi pranešimai, o po jų patys prelegentai inicijavo diskusijas, į jas įtraukdami ir klausytojus.

Pirmoji konferencijos sesija buvo skirta tyrimų metodų aptarimui iš chronologinės perspektyvos, kurią galima suvokti tiek istoriškai, tiek individualiai. Viešnia iš Vengrijos mokslų akademijos Mariann Domokos, lygindama medžiagos rinkimo metodikas XIX ir XXI a., pastebėjo, kad nei anuomet, nei dabar informacija apie pateikėją ir socialinį folkloro kontekstą nebuvo išsami. Anksčiau ji nelaikyta svarbiu dalyku, o dabar tiesiog tampa neprieinama arba nepanaudojama – dėl etinių priežasčių arba dėl to, kad, tyrimo laukui persikėlus į skaitmenines erdves, informantas kaip asmenybė jose paprasčiausiai išnyksta. Tartu universiteto atstovė Kaisa Kulusalu, pradėjusi dirbti ir Estų folkloro archyve,

pateikė įdomią čia saugomų vėlyvojo stalininio laikotarpio rinkinių apžvalgą. Ji aptarė svarbų medžiagos rinkimo metodikos aspektą – surinktų duomenų skirtumą į folklorą ir nefolklorą. Vertindama konkretaus laikotarpio situaciją, kai folkloro suvokimo gairės buvo primetamos iš viršaus, pranešėja pažymėjo, kad apskritai kiekvienas istorinis laikotarpis ar valstybinė ideologija formuoja folkloro suvokimą, lemia renkamos medžiagos pobūdį ir požiūrį į „vertingą“ pateikėją. Centrinio Europos universiteto (Budapeštas) doktorantė S. Tsonkova pristatė būsimus savo lauko tyrimus penkiuose šiaurės Bulgarijos kaimuose, pasakojo, kaip jiems rengiasi ir ko iš jų tikisi. Iki šiol ne vienus metus studijavusi rašytine forma egzistavusius vidurinių amžių užkalbėjimus, dabar ji rengiasi susitikti su gyvais informantais ir gilintis į sakinę medžiagą. Buvo įdomu išgirsti, kaip susitikimą su folkloro pateikėjais įsivaizduoja mokslininkas, iki šiol nagrinėjęs tik socialiai nekontekstualizuotus tekstus. Dar įdomiau bus sužinoti, kaip tie susitikimai paveiks jo ateities tyrimus. S. Tsonkova asmeniniu pavyzdžiu iliustravo, kad folkloristas visada gali rinktis: susitikti ar nesitikti su pateikėju akis į akį, taip pat priminė, kad kiekvienas lauko tyrimas yra didelis iššūkis ir jam reikia pasiręngti ne tik metodiškai, bet ir moraliai.

Antrojoje sesijoje pranešėjai kalbėjo apie lauko tyrimų dialogiškumą, apie tai, kaip abi šalys – tiek pateikėjai, tiek mokslininkai – yra įtraukiamos į tam tikrą bendravimą, kur tenka rinktis tapatybės pateikimo formas. Valstybinio Rusijos humanitarinio universiteto atstovė Nadežda Ryčkova pasakojo apie skirtingas Sibire gyvenančių ukrainiečių strategijas, jų taikomas pokalbio metu, norint pabrėžti savo tautinę priklausomybę ir kultūrinį išskirtinumą. Katre Koppel iš Tartu universite-

to pabrėžė sudėtingas etines dilemas, su kuriomis susiduria itin artimus ryšius su savo informantais užmezgęs mokslininkas. Keletą metų atlikdama tyrimus kvėpavimo terapijos grupėje, ji nusprendė paeksperimentuoti ir tapti jos nare. Kadangi šia praktika daugiausia užsiima nėščios moterys, folkloristė irgi buvo palaikyta „besilaukiančia“, nes tuo metu rašė magistro darbą. Įsitraukusi į grupės veiklą ji stebėjo, kaip šis žingsnis pakeitė jos santykį su informantais, o pastangos suprasti, kaip ją vertina tiriamoji bendruomenė, priverstė permąstyti daugelį asmeninių savybių, prastų įpročių ir pan. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ir Vilniaus universiteto atstovės Asta Skujytė-Razmienė ir Inga Butrimaitė bendrame pranešime konceptualiai aptarė svarbų lauko tyrimų metodikos aspektą – daugkartinį savo informantų lankymą. Jų nuomone, tokia strategija padeda sukurti tarpusavio pasitikėjimą ir leidžia pasakotojui būti nuoširdesniai ir atviresniai. Tuo tarpu mokslininkas gali geriau perprasti pasakojimo būdus, surinkti daugiau ir išsamesnės medžiagos apie konkretų asmenį, kontekstualizuoti jo pateikiamą informaciją.

Kitą konferencijos darbo dieną pradėjo pranešėjai iš tolimųjų kraštų – Indijos ir Kinijos. Rakesh Soud supažindino su savo neįtikėtina patirtimi tiriant Asamo valstijos (Indija) genčių tūkstantmetes dramblių jaukinimo tradicijas. Pallavi Dutta pasakojo, kokią didelę įtaką tyrimo eigai ir mokslininko „pritapimui“ tiriamoje bendruomenėje turi informantai vedliai; tai būna gerbiami bendruomenės nariai, kurių globa ir užtarimas atveria tyrėjui platesnes galimybes pažinti netgi slaptus ritualus bei jų užkulsius. Pranešėja tokį vedlį sutiko tirdama vansua genties ryžių malimo šventę. Kinijos atstovas Xie Kailai pavyzdžiais iš savo patirties

ilustravo, kaip kartais folkloristui tenka lanksčiai žongliuoti skirtingais vaidmenimis, siekiant įsiskverbti į tiriamą bendruomenę ir įgyti jos pasitikėjimą. Jaunam mokslininkui tai nelengva užduotis, nes reikia peržengti nemažai asmeninių barjerų, norint ne tik kitiems paaiškinti, bet ir pačiam suprasti, kas tu esi: ar jau folkloristas, ar tik studentas, ar tiesiog savęs ieškantis žmogus.

Antrojoje sesijoje buvo pristatomi skirtingų tyrimų rezultatai, jungiami netikėtumo momento ir nuostabos dėl mus supančio kasdienio gyvenimo nekasdieniškumo. Folkloristas turi būti atviras nelauktiems atradimams, nes kiekvienas susitikimas su sava ar svetima kultūra vis iš naujo priverčia įvertinti neįtikėtiną žmonių kultūrinį kūrybiškumą. Štai savo gimtąją marių kultūrą tyrinėjusi Ljudmila Jamurzina iš Tartu universiteto ir į savotišką antropologinį avantiūrizmą pasinėrusi Lietuvos muzikos ir teatro akademijos atstovė Indrė Kukulytė-Nedzveckienė, analizavusi Javos salos (Indonezija) bendruomenių muzikines tradicijas, savo pranešimuose parodė, kad tiek artima, tiek tolima kultūra kelia nelengvus uždavinius, kai tenka megzti dialogą su tyrimo objektu. Alevtina Solovjova iš Valstybinio Rusijos humanitarinio universiteto, pateikdama įžvalgas iš ekspedicijų Rusijos ir Mongolijos paribyje, savotiškai apibendrina šią temą, pažymėdama, jog nesvarbu, kas būtų mūsų informantas – šamanas, psichiatras ar komunistas, jis vis tiek yra „geras“ informantas. Todėl visi susitikimai reikalauja iš mokslininko maksimalaus susikaupimo ir pastangų, kad dialogas įvyktų ir žmogus galėtų atsiverti.

Trečioji sesija prasidėjo pranešimu, kurio iš tolimojo Čeliabinsko neatvykusios Ana Jevsejeva ir Tatjana Saveljeva negalėjo perskaityti pačios. Jį pakomentuoti sutiko S. Tsonkova ir svečias iš Suomijos Antti

Kiviranta. Šis iškalbingas duetas kolegijų pranešimą pavertė kone televizine pasaulio naujienų apžvalga. Įkvėpimo jiems suteikė tai, kad pranešimas buvo iliustruotas nuotraukomis, susijusiomis su pernai Čeliabinske nukritusiu meteoritu. Šis įvykis sukėlė nemažai liaudiškų interpretacijų, tad folkloristams tikrai buvo kas veikti. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto atstovė Salomėja Bandoriūtė pristatė anoniminių informantų reakcijas į jos pateiktą klausimyną internete apie populiariausius anekdotus specializuotuose mūsų šalies tinklalapiuose. Kita doktorantė – Toma Grašytė – pasidalijo išpūdžiais iš lauko tyrimų, kurių metu ji filmavo liaudies muzikanto pasirodymą vestuvėse. Abiem pranešėjoms teko susidurti su tuo, ko jos nesitikėjo iš savo informantų ir kas galėtų tyrėją netgi sutrikdyti ar priversti suabejoti savo pasirinkta metodika. Tačiau tą sutrikimą irgi pavertus analizės objektu, atsivėria nauji tyrimų horizontai.

Šių eilučių autorei ir estei Kristel Kivari teko garbė pristatyti paskutinius konferencijos pranešimus. Jos aptarė dalykus, rodančius, kaip žmonės, taikydami vienkias ar kitokias kultūros teikiamas priemones ar asmeninio pašaukimo vedami, nuolat plečia savąjį tikrovės suvokimą, tai, kas neapčiuopiama, paversdami realybės matu, o visuotinai pripažįstamus reiškinius nustumdami nuo pasaulio tvarkos hierarchijos laiptelių. L. Leparskienės pristatyta Zoja Michailovna yra senoviško sukirpimo rusų stačiatikė, griežtai besilaikanti visų religijos taisyklių ir nuoširdžiai laukianti Kristaus antrojo atėjimo. Iš pažiūros ji tobulai atstovauja stačiatikiškajai Rusijos kultūrai, tačiau jos gyvenimo analizė skatina įdėmiau pažvelgti į įvykius ir patirtis, kurios padėjo formuotis kaip tik tokiai jos pasaulėžiūrai. Pranešimu siekta padiskutuoti ne tiek, kaip kultūra veikia asmens

tapatybę, bet kaip konkreti asmenybė prisideda prie didelės kultūrinės sistemos gyvavimo ir kūrimo. K. Kivari tyrimo objektas taip pat individai – Estijos virgulininkai. Nors formaliai jie priklauso asociacijai, t. y. tam tikrai bendruomenei, tačiau kiekvienas jų turi asmenines teorijas, savas patirtis ir pasakojimus apie juos dominančias antgamines vietas. Pranešėja neatsitiktinai pasitelkė „tinklo“ sąvoką, norėdama paaiškinti, kaip asmuo parenka argumentus savo tiesai pagrįsti, koks mokslinis, tradicinis ir individualus žinojimas yra pasitelkiamas kuriant savąją pasaulio sistemos interpretaciją. Pasirodė, kad savo atliekamuose tyrimuose ji susiduria su labai intensyvia naratyvų kūrimo laboratorija, o drauge – ir su išskirtinės kultūrinės sistemos kūrimosi procesu.

Jau tampa šių konferencijų tradicija kviestis autoritetingus mokslininkus skaičiuoti įvadinį pranešimą ar vesti seminarą. Renginiui tai suteikia aukštesnį statusą, padeda jį populiarinti platesniuose akademinuose sluoksniuose, o jaunieji mokslininkai gauna progą iš arčiau susipažinti su tyrėjais, kuriuos anksčiau galbūt žinojo tik iš publikacijų. Svarbus dalykas ir skirtingų kartų mokslininkų ryšių plėtra. Šiemet konferencijos dalyviai galėjo susipažinti su Švedijos folkloro tyrėju, Upsalos universiteto profesoriumi Ulfu Palmenfeltu. Šis patyręs dėstytojas, daugelio straipsnių autorius, pastaruoju metu daugiausia dirbantis gyvenimo pasakojimų ir naratologijos tyrimų srityse, suteikė renginiui ryškios universitetinio darbo atmosferos. Kadangi tarp švedų dėstytojų ir studentų vyrąja gana neformalūs ir draugiški santykiai, U. Palmenfeltas kolegiskai bendravo ir su konferencijos dalyviais. Profesorius vedė dviejų dalių interaktyvų seminarą „Folkloristiniai naratyvų analizės metodai“. Pirmoje dalyje jis pristatė teorinę skirtingų

pasakojimų pateikimo ir suvokimo būdų apžvalgą. Akcentuota, kad ne kiekvienas tekstas gali būti laikomas naratyvu. Naratyvo atpažinimo būdai gali būti įvairūs: tam gali praversti ir literatūros studijų įdirbis, ir semiotika, ir kitos tekstų analizės disciplinos. Folkloristinė perspektyva leidžia suprasti pasakojimų ir per juos perteikiamų kodų galią steigti, naikinti, vienyti ir skirti. Toji liaudies išmintis, kurią vadiname folkloru, yra realiai esamos žinijos funkcionavimas bendruomeniniu ir individualiu lygmeniu. Žmonių pasaulis yra naratyvus, todėl ši žinija yra užčiuopiama per pasakojimus, kurie gali būti pateikiami sakytine forma ar veiksmu. Šie pasakojimai ir yra folkloristų tyrimų objektas. Pastaruoju metu vis daugiau dėmesio susilaukia vadinamieji gyvenimo pasakojimai, kuriuos tautosakos ekspedicijų metu tenka išklausyti kartais net ir nevalingai, atėjus pas informantą visiškai kitokios medžiagos. Kadangi šiuolaikinės technologijos leidžia daryti neribotos apimties garso įrašus, šie pasakojimai tapo neatsiejama mokslo kasdienybės dalis. Savaiame suprantama, kad tai skatina permąstyti įprastas mokslinių sąvokų reikšmes, tyrimų metodikas. Tai turi daryti ne tik patyrę, bet ir jaunieji mokslininkai.

U. Plamenfeltas buvo iš anksto prašęs kiekvieno seminaro dalyvio parengti po tris tekstus. Iš pradžių jie turėjo būti aptariami ir nagrinėjami dalyvių poromis, o paskui įžvalgomis pasidalyta bendros diskusijos metu. Pasak profesoriaus, seminaras būna sėkmingas tada, jeigu jo metu kiekvienas dalyvis susidaro savo nuomonę. Atrodo, kad šiuokart jis toks ir buvo.

Kiekvienam jaunam mokslininkui labai svarbu jausti palaikymą, išgirsti gerą patarimą ar rekomendaciją, nes dažnai jam pritrūksta drąsos viešai išdėstyti savo nuomonę ar įžvalgas. Viskam reikia laiko ir

pozityvios patirties. Pastaroji sunkiai įgyjama be profesinės ir asmeninės bičiulystės. Rengiant šias konferencijas orientuojamasi ir į socialinių saitų mezgimą. Stengiamasi, kad bendravimas būtų kuo neformalesnis, skatinamas dialogas ir kolegiška tarpusavio pagarba. Šį renginį laikytume pavykusiu visų pirma dėl to, kad diskusijose nebuvo prieita prie bendros nuomonės – nebent visuotinai sutarta, kad folkloristika yra nepaprastai įdomus mokslas.

Konferenciją organizavę studentai ir doktorantai nuoširdžiai dėkoja Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto direktoriui, administracijai ir visiems darbuotojams už finansinę, praktinę ir moralinę paramą. Šiomet šauniai prisidėjo ir Vilniaus turizmo informacijos centras ir konferencijų biuras, neatlygintinai parėmęs konferenciją kanceliarine bei reprezentacine dalomąja medžiaga.

Kitąmet visi maloniai kviečiami į Tartu, kur vyks *YoFo 2015*.

Lina Leparškienė

APIE LIETUVIŲ TAUTOSAKOS RANKRAŠTYNO PASIPILDYMĄ

2013 metais Lietuvos tautosakos rankraštyno fondus papildė vertinga ir gausi medžiaga. Iš Putnamo (JAV) gautas tautosakininko, etnologo, žymaus išeivijos kultūros ir politikos veikėjo dr. Jono Balio archyvas: knygų ir periodikos leidinių (per 1200 vnt.), mokslinių straipsnių, knygų rankraščių (61 aplankas), tautosakos rankraščių (12 rinkinių), garso įrašų (54 vnt.), korespondencijos (180 aplankų), nuotraukų (du albumai), baldų, suvenyrų ir kt. (Plačiau apie gautąjį fondą rašė Tautosakos archyvo skyriaus vadovė Rūta Žarskienė; žr. *Tautosakos darbai*, 2013, [t.] XLVI, p. 315–320).

Kaip ir kiekvienais metais, rankraštyne buvo kaupiama tautosaka. Pernai archyvas gavo keturiasdešimt devynis tautosakos rinkinius: LTR 7851–7853, 7855–7868, 7870–7884, 7886–7894, 7897, 7901–7904, iš jų trys – skaitmeninio formato (LTR 7854, 7869, 7885). Juose yra daugiau kaip 55 tūkstančiai tautosakos tekstų. Didžiausią dalį sudaro dainos – daugiau kaip 600 su melodijomis ir beveik 1300 dainų tekstų. Taip pat nemažai patarlių ir priežodžių (983 vnt.), atminimų (527 vnt.), anekdotų (459 vnt.).

Daugiau nei 300 tradicinės tautosakos tekstų užrašė ir į rankraštyno fondus pristatė tautosakos rinkėja Marta Juškaitė (LTR 7871, 7903). Medžiaga rinkta 1987 metais Kaune ir 2002–2013 metais Žemaičių Naumiesčio apylinkėse. Užrašyta patarlių ir priežodžių, sakmių, pasakojimų, mįslių, tikėjimų ir kt. Tautosakos archyvo neužmiršo ir ilgametis jo bendradarbis, Suvalkijos tautosakos rinkėjas Jaunius Vylis. Jis rankraštynei perdavė penkis rinkinius (LTR 7860–7861, 7864–7866) ir penkias garso įrašų laikmenas: dvi kasetes (LTRF k 1697, 1698) ir tris magnetines juostas (LTRF mg 5478–5480). Tautosaka rinkta 1985–1987, 2011–2012 metais Marijampolės ir Vilkaviškio rajonuose. Užrašyta daugiau kaip du šimtai tautosakos vienetų, iš jų – 199 dainos. Vertingos medžiagos iš Utenos rajono Leliūnų apylinkių parvežė Tautosakos archyvo skyriaus darbuotoja Eligija Garšvienė, dalyvavusi „Versmės“ leidyklos ekspedicijoje. Tai kryždirbio Juozo Voverio (1915–2007) dienoraščio skaitmeninė kopija (LTR 7885). Iš archeologo Vykinto Vaitkevičiaus gavome dvidešimt pasakų (LTR 7897), kurias 1976 metais užrašė Kaišiadorių rajono Jagėlionių aštuonmetės mokyklos mokiniai.

Lapkričio mėnesį iš Ramunės Bernotienės buvo gautas nemažas rinkinys (LTR

7901), kuriame yra 2002 metais jos mamos, mokytojos Reginos Jatautienės-Rudytės (1928–2004), užrašyta tautosaka iš gimtojo Vilkiškių kaimo (Žaslių apyl., Kaišiadorių raj.). Rinkinys sudarytas iš trijų dalių. Pirmoje – dainos, rateliai, žaidimai, lopšinės (iš viso 307 vnt.), padainuotos R. Jatautienės mamos ir kitų Vilkiškių kaimo dainininkų, antrą dalį, pavadintą „Ant bedugnės krašto“, sudaro pasakojimai, kuriuose susipina įvairūs tautosakos žanrai (patarlės, priežodžiai, posakiai, tikėjimai, anekdotai ir kt.). Trečioje dalyje sudėta smulkioji tautosaka: mįslės, skaičiuotės, greitakalbės, erziniai, keiksmi ir kt. Iš viso rinkinyje yra 1492 tautosakos tekstai.

Kiekvienais metais Tautosakos archyvas gauna vis daugiau atminimų ir dainų sąsiuvinį. Pernai jų buvo šeši (LTR 7851, 7862, 7863, 7869, 7902, 7904). Vienas iš įdomesnių – Šiaulių mokytojų seminarijos absolventų nuotraukų ir atminimų sąsiuvinis (LTR 7875), rašytas 1937–1939 metais. (Tekstai, parengti Rasos Kašėtienės ir Vitos Ivanauskaitės-Šeibutienės, skelbti *Tautosakos darbuose*; žr. 2013, [t.] XLV, p. 173–184). Archyvas taip pat papildė fotomenininko Klaudijaus Driskiaus mamos Elenos Driskiuvienės-Mezginaitės 1941, 1944, 1948 metais rašytų atminimų skaitmenine kopija, Irenos Pempaitės-Markevičienės (1882–1949) atminimų sąsiuvinį, žymios dainininkės Elenos Zaukienės dainų sąsiuvinio, kuriame daugiau nei 200 dainų ir sutartinių bei kitokių tekstų, užrašytų 1934 metais, skaitmenine kopija (LTR 7902).

Tradicškai Lietuvių tautosakos fondus praturtino Respublikinio jaunųjų filologų konkurso darbai. Pernai gauta 16 rinkinių, daugumą jų – su garso ir vaizdo įrašais.

Ukmergės rajono Dukstynos pagrindinė mokykla pateikė du rinkinius (LTR 7880, 7887). Pirmajame rinkinyje aštun-

tokių Otilijos Pažėraitės ir Gustės Ramanauskaitės surinkti anekdotai „Petriukas vėl mokykloje“. Prie rinkinio pridėti garso ir vaizdo įrašai. Iš viso surinkti 459 anekdotai. Antrojo rinkinio medžiaga, pavadinimu „Šitaip gyvenom, šitaip dirbom“, užrašė taip pat aštuntos klasės moksleivė Gabija Valiukevičiūtė iš savo senelio, buvusio mokytojo Petro Povilo Anciūno (g. 1928 m.). Atsiminimų rinkinį „Praeities ir dabarties epizodai Ukmergės rajono Mateikiškių kaimo gyventojos Janinos Dapkienės prisiminimuose“ (LTR 7893) parengė ir Želvos vidurinės mokyklos dešimtokė Evelina Motiejūnaitė.

Įdomios medžiagos apie alaus darymą iš aludario Benedikto Velykio surinko Pasvalio rajono Vaškų vidurinės mokyklos dvyliktokė Santa Gasiūnaitė. Jos tautosakinio darbo tema – „Senoji aludarystė Vaškų krašte“ (LTR 7888). Instrumentinės muzikos rinkinys (LTR 7894) gautas iš Kelmės rajono Kražių gimnazijos. Vytautė Sakalaukaitė ir Gintarė Leonikaitė kalbino Pašilės kaimo kapelos muzikantus, įrašė jų griežiamą instrumentinę muziką. Daug tradicinės tautosakos užfiksavo Mažeikių Merkelio Račkausko gimnazijos, Kėdainių rajono Surviliškio Vinco Svirskio pagrindinės mokyklos bei Ignalinos rajono Didžiasalio „Ryto“ vidurinės mokyklos mokiniai.

Nemažai sulaukta fototekos, fonotekos ir vaizdo medžiagos: į archyvo fototeką atkeliavo daugiau nei 3 tūkstančiai nuotraukų iš asmeninių archyvų, ekspedicijų, įvairių renginių (LTRFt 13767–16843). Taip pat gauta 115 vaizdo laikmenų (LTRV dvd 515–629), iš jų 63 iš Dieveniškų apylinkių. Nemaža dalis vaizdo medžiagos yra konferencijų ir kitų mokslo renginių, įvairių švenčių, bažnytinių atleidų įrašai.

Fonotekos fondai papildyti 236-iomis garso laikmenomis: kasetėmis (LTRF k 1705–1734), magnetinėmis juostomis (LTRF mg

5461–5468), kompaktiniais diskais (LTRF cd 738–743, 779, 804–982). Dvidešimt šešias kasetes perdavė Gražina Kadžytė; dalis jų yra iš Lituanikos jaunimo bendruomenės ekspedicijų Čiorna Padinoje kaime (1989–1990 m.), kitus garso įrašus sudaro lietuviškuose Malkavos ir Sofeisko kaimuose (Baltarusija) 1997 metais užrašyta tautosaka. Daug kompaktinių diskų su Gervėčių apylinkėse rinkta medžiaga įteikė Daiva Vaitkevičienė.

2013 metais pradėjome bendradarbiauti su Vilniaus universiteto Rankraštyno

skyriumi. Gautos 143 magnetinės juostos, kuriose įrašyta Pranės Dundulienės, Zitės Vanagaitės, Vilmos Kaladytės ir kitų rinkėjų įvairiose Lietuvos vietovėse 1965–1997 metais rinkta tautosaka. Garso įrašai Tautosakos archyvo laboratorijoje buvo suskaičiuoti (LTRF cd 835–977) ir originalai grąžinti Universiteto rankraštynei. Tikimės, kad šis bendradarbiavimas nenutrūks, o Universitete esanti tautosakos medžiaga bus lengviau prieinama tiek mūsų Instituto darbuotojams, tiek lankytojams.

Andželika Jakubynienė